Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 98 (13398) | 1987 чылдың апрель 25, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу апрель 23-те болган хуралынга эргелеп башкарылганың экономиктиг аргаларынче болгаш Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжыышкынының) дугайында хоойлунуң төлевилелинде бар негелделерни боттандырып чорударынга таарымчалыг байдалды тургузар сорулга-биле саң-хөө-чээли механизмин болгаш өртек тургузарының системазын эде тургузары-биле холбашкан айтырыгларның комплекизин партияның XXVII съездизиниң даалгаларынга дүүштүр чугаалажып көрген.

Акшаландырыышкынында, чээли тыпсырында болгаш өртектер тургузарында чаа механизм чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин нептередиринге, бүдүрүлгени интенсификастаарының өзүлдезинге, курлавырлар камнаарынга бүгү хемчеглер-биле дузалаар, ниити күрүнениң, коллективтиң болгаш хуузунда эрге-ажыктарын дүүштүрерин, совет кижилерниң чаагай чорууң бедилеринче партияның шугумун амыдыралга чайгылыш чок боттандырып чорударын хандырар ужурлуг.

Ол ажылды экижидери экономиканың ажыктыын бедидеринге, каттыжыышкыннарның болгаш бүдүрүлгелерниң долу бот-орулга-чарылгалыг болур чоруктуң, бот-акшаландырыышкынның болгаш чарылгазын орулгазы-биле боду дуглаарының принциптерин нептередип кииреринге дузалаар ужурлуг. Бүдүрүлгелерниң күрбюджет-биле харылзааларын үндезини-биле өскертири, саң-хөө органнарының талазындан хүн бүрүнүң түрмек ажылы-биле чарлыгып, бирден-бирээ чокка харагалзаар чоруктан хостааш, оларны нормативтиг үндезинче шилчидери баш удур көрдүнген. Эргелеп башкарылганың бүгү деңнелдеринге саң-хөө — экономиктиг ажылды сайзыраңгайжыдарының эргежок чугулазын, саң-хөөнүң байдалы болгаш адырларга ажыл-агыйны чорударының түңнелдери дээш министерстволарның болгаш ведомстволарның харысалгазын бедидериниң эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Партияның экономиктиг стратегиязын боттандырып чорударынга банкыларның ролюн болгаш харысалгазын бедидерин, улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге оларның салдарын бедидерин айыткан. Ажыл-агыйны чорударының чаа байдалдарында чээлини экономиктиг, дээштиг быра болдурар талазы-биле, чээли тыпсырының үндезин принциптерин чайгылыш чок күүседир, төлевир чурумун быжыглаар, карылганы болгаш ажыл-агыйжы эвес чорукту дуглаарынга чээлини ажыглаарын болдурбас талазы-биле хемчеглер көрдүнген. Банк системазының тургузуун улам ыңай сайзыраңгайжыдарының, чээли албан черлерин бот-орулга-чарылгаже шилчидериниң, ажылдың стилин болгаш методтарын экижидериниң аргаларын тодараткан.

М. С. Горбачевтуң ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский-биле ооң ССРЭ-ге найыралдыг аян-чоруунуң үезинде чугаалажыышкыннарының түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу чугаалажып көрген болгаш чүүлдүгзүнген.

Чугаалажыышкыннар үезинде ат салганы идеология, эртем болгаш культура талазы-биле совет-польша кады ажылдажылга дугайында декларация ниитилелдиң амыдыралының ол чугула талазынга ийи чурттуң кады ажылдажылгазының бүгү комплекизин улуу-биле бурунгаарладып турар. ССРЭ-де ханы эде тургустунуушкун болгаш ПУР-да боттандырып чорудуп турар социалистиг чаартылганың шугуму хөй-нииити организацияларның, чогаадыкчы эвилелдерниң, эртем албан черлериниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның аразында демниг хөделиринге болгаш дуржулга солчурунга, акы-дуңма чурттарның ажылчы чоннарының калбаа-биле харылзажырынга таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Экономиктиг кооперацияны, совет болгаш польша бүдүрүлгелерниң аразында дорт харылзааларны улам ыңай ханыладырының айтырыгларының талазы-биле аян-чорук үезинде чедип алган дугуржулгаларны чүүлдүгзүнүп көрген. Делегей политиказының чепсегленишкинниң дүжүрериниң, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны база айыыл чок чорукту быжыглаарының үндезиниң айтырыгларын чаңгыс аай көрүп турарынга сеткил ханышкынны илереттинген.

Декларацияның кол чүүлдерин болгаш совет-польша кады ажылдажылганың өске-даа угланыышкыннарын боттандырып чорудар талазы-биле тодаргай даалгаларны Политбюро берген.

ССРЭ-ге найыралдыг аян-чоруун кылып чораан Эфиопияның Ажылчын партиязының ТК-ның Чиңгине секретары, Социалистиг Эфиопияның Түр шериг административ чөвүлелиниң Даргазы Менгисту Хайле Мариам-биле беседазының дугайында М. С. Горбачевтуң дыңнадыын чугаалажып көрген. Амгы үениң кол айтырыгларынга ССРЭ-ниң болгаш Эфиопияның хамаарылгазының туружунуң дөмейлешкээн, бистиң чурттарывыстың кады ажылдажылгазын улам ыңай хөгжүдеринче кайызының-даа чүткүлдүүн сеткил ханышкыны-биле демдеглээн.

Ирак Республикаже Совет күрүне делегациязының аян-чоруунуң дугайында П. Н. Демичевтиң дыңнадыын, а ол ышкаш XXVII съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң шиитпирлерин боттандырып чорудары-биле холбашкан өске-даа чамдык айтырыгларны СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажып көрген.

МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалааны-биле Араб Социалистиг катап тургустунуушкун партиязының Чиңгине секретары, Сирия Араб Республиканың Президентизи Хафез Асад албанның найыралдыг аян-чоруун кылып, апрель 23-те Москвада чедип келген.

Аэродромга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ның секретары А. Ф. Добрынин, албанның өске-даа кижилери уткаан.

Аалчы аэродромдан Кремльче углай чорупкан.

* * *

Кремльдиң Улуг ордуузунуң Георгиев залынга Х. Асадты уткуп алырының байырлыг ёзулалы болган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев сирий удуртукчуга чылыг-биле байыр чедирген.

(СЭТА).

ССРЭ-НИҢ ТСЭ-НИҢ ДЫҢНАДЫЫ

1987 чылдың бирги кварталында ниитилел бүдүрүлгезиниң болгаш чоннуң чаагай чоруунуң улам ыңай өзүлдезин чедип алдынган. Ынчалзажок организакчы болгаш ажыл-агый чорудулгазында четпестерден, кышкы байдалдарга болгаш өзүп турар негелделерге дүүштүр чамдык адырларының бүдүрүлгелериниң, каттыжыышкыннарының кошкак белеткенгени-биле хөй көргүзүглер талазы-биле планныг онаалдалар күүсеттинмээн. Март айда бүдүрүүшкүннүң өзүлдезиниң дүргедээшкини турбуже, чыл эгезинде болдунган хожудаашкын долузу-биле ажып эрттинмээн. Ол дугайын 1987 чылдың бирги кварталында ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң түңнелдериниң дугайында ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң дыңнадыында айыткан.

Эрткен чылдың бирги кварталынга деңнээрге үлетпүр продукциязы 5,4 миллиард рубльге өскен. Ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаартырынга болгаш техниктиг эде чепсеглээринге 6,3 миллиард рубль күрүнениң капитал салыышкыннарын ажыглаан, азы эрткен чылдың бирги кварталынга деңнээрге 12 хуу хөй болган. Үлетпүрде 1300 механизастаттынган шуушторулга, автоматчыткан болгаш ротор-конвейер шугумнарын, сан программалыг башкарылгалыг 2 муң металл чонар станоктарны тургускан.

Продукцияның шынарынга негелде бедээн. 1987 чылдың январь 1-ден эгелеп үлетпүрнүң 1,5 муң бүдүрүлгелеринге болгаш каттыжыышкыннарынга күрүне хүлээп алыышкынын киирген. Оларның хөй кезии продукцияның шынарынга бедиткен негелделерге белен эвес болган. Үлетпүрнүң ийи, үш ээлчеглиг ажылче шилчидерин боттандырып эгелээн. Ооң түңнелинде ажылдың ээлчеглиг чоруу элээн бедээн, 274 миллион рубль өртектиг 44 муң кезек дериг-херекселдерни, 417 муң дөрбелчин метр бүдүрүлге шөлүн хостаан.

Эрткен чылдың херек кырында деңнели-биле деңнеп көөрге, үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң ниити хемчээли 6 хуу, ниитизи-биле бирги кварталда 2,5 хуу өскен.

ССРЭ-ниң Химиктиг машина тудуунуң, ССРЭ-ниң Прибор тудуунуң, ССРЭ-ниң Автомобиль үлетпүр министерстволарын, а ол ышкаш үлетпүрнүң өске адырларының 37 улуг каттыжыышкыннарын (бүдүрүлгелерин) долу бот-орулга-чарылгаже, бот-акшаландырыышкынче шилчиткен. Олар бараан продукциязының ниити хемчээлиниң 20 ажыг хуузун бүдүрүп турар деп, ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң дыңнадыында айыткан.

Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 2,6 хуу улгаткан, ооң күсели-биле бүдүрүлгениң бүгү немей өзүлдезин алган.

Бүдүрүлгелерниң 80 хуузу керээлиг хүлээлгелерин долу хемчээлдии-биле күүсеткен. Ниитизи-биле керээде көрдүнген хүлээлгелер-биле катай алырга, продукция сайгарарының планы 97,8 хуу күүсеттинген, ол дээрге 1986 чылдың бирги кварталында турганындан куду боор турар.

Көдээ ажыл-агый продукциязының ниити хемчээли, эрткен чылдың бирги кварталынга турганынга деңнээрге, 8,7 хуу көвүдээн, ниитиниң көдээ ажыл-агыйында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 9,5 хуу бедээн.

Эът, сүт продуктуларын болгаш дагаа чуургаларын ниити-эвилел фондузунга белеткээриниң планы ниитизи-биле болгаш бүгү республикалар аайы-биле күүсеттинген.

Ликер-водка болгаш вино аймаа бүдүрериниң хемчээли бирги кварталда 20 хуу кызырылган.

ССРЭ-ниң Күрагроүлетпүрүнүң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери, эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, эът бүдүрерин 8 хуу, сүттү —6 хуу, дагаа чуургаларын —2 хуу көвүдеткен.

Күрүнениң капитал салыышкыннарының күсели-биле 16,4 млрд. рубльдиң кол фондуларын ажыглалга киирген ийикпе, азы ол талазы-биле план 93 хуу күүсеттинген. Капитал тудугда эде тургустунуушкун оожум боттанып турар болгаш көскү бурунгаарлаашкын болбаан.

Дыка хөй тудуг организациялары 1987 чылдың планныг объектилерин тударының орнунга эрткен чылын ажыглалга киирген объектилеринге чедир кылдынмаан чүүлдерни эде кылып турганнар.

1987 чылдың бирги кварталында ажылчыннарның болгаш албан хаакчыларның айда ортумак акша ажыл төлевири, эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, 198 рубль турганындан 202 рубль чедир бедээн, азы 2 хуу өскен. Колхозчуларның күш-ажылының төлевири 4 хуу өскен.

Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрер, ниитиниң чемненилгезиниң болгаш ачы-дуза чедирериниң талазы-биле кооперативтер тургузары калбарып орар.

36 муң өөреникчиге ниити өөредилге школаларын, 2,4 муң сургуулга профессионал-техниктиг училищелерни, 22 муң бичии чаштарга уруглар албан черлерин, 2,7 муң орнуг эмнелге черлерин, ээлчегде 10,5 муң кижи хүлээп алыр амбулатор-поликлиника албан черлерин ажыглалга киирген. 8,9 муң олуттуг клубтарны болгаш Культура бажыңнарын туткан. Школа назыны четпээн уруглар албан черлери, поликлиникалар, ылангыя клубтар болгаш Культура бажыңнары тударының планнары күүсеттинмээн.

1987 чылдың апрель 1-де Совет Эвилелиниң чонунуң саны 282,3 миллион кижи болган.

(СЭТА).

СУГГАТТЫҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

Ону чөп ажыглаары – бедик дүжүттү алырының бир магадылалы

Агроүлетпүр комплекизинде материал-техниктиг базаның ажыглалын үндезини-биле экижидер, ону хөгжүдеринге киирген хөреңгилерниң эгидиишкинин көвүдедир дугайында айтырыг чидиг-биле тургустунуп турарын СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунга онзалап демдеглээн. Ылаңгыя тараа болгаш мал чеми культураларының, картофельдиң база ногааларның дүжүдүн бедидеринге чер ажылының зона системаларын, интенсивтиг технологияны шиңгээдип алыры—көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрүп турарларның мурнунда кол сорулга. Органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни ажыктыг кылдыр ажыглаары, эки шынарлыг үрезиннерни белеткээри-биле чергелештир суггаттыг черлерниң ажыглалын экижидери негеттинип турар.

Көдээ ажыл-агый культураларының чаагай дүжүдүн суггаттыг шөлдерге өстүрүп ап болурунуң чамдык дуржулгазын мурнакчы бригадаларның, звеноларның кежигүннери көргүзүп турар. Чижээ, 1986 чылда «Алдан-Маадыр» совхозтуң тараа культураларының ортумак дүжүдү бир гектардан-на 22 центнер болган. Ында Сергей Бызытпааның удуртуп турары звенозу гектар санындан-на ортумаа-биле 24 ажыг центнер тарааны ажаап алган. Алдан-маадырлар бо хүннерде суггатка херегләэр техниканың, дериглерниң, өске-даа дериг-херекселдерниң септелгезин доозуп, часкы хову ажылдарынга хынамчалыг белеткенип турар. Буга дөстерин катап-катап барып септеп, суггарылга системаларының ажыглалын экижидер талазы-биле хемчеглерни ап турар. Бо ажыл-агыйда он звено бригада керээзи-биле ажылдаар.

Суггаттың депшилгелиг аргаларын ажыглалга кирери, бедик ажыктыг, хары угда хөй шөлдү суггарыптар аргалыг чаашкынналдырар тургузуглар, чаа машиналар болгаш дериглер эң чугула болганда, ону ажыглап өөренири суггатчыларның кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. «Алдан-Маадыр» совхозтуң суггатчыларының өөредилгезин организастап турары багай эвес. Олар Октябрьның 70 чыл оюнга уткуштур социалистиг хүлээлгелерни ап, аңаа харысалгалыг болур дээш кызымак чоруун көргүзүп турар.

«Найырал» совхозтуң мурнакчы звеноларының бирээзин Владимир Кыргыс удуртуп турар. Звено эрткен чылын бир гектарга онааштыр 48,7 центнер мал чемин белеткеп алырын магадылаан. Оларның мал чеми өстүрүп турар шөлү суггаттыг. Суггатты шын чорутканындан дүжүт чаагай болган. Ол-ла ажыл-агыйда Маадыр-оол Канзаңның удурткан звено бир гектардан-на ортумаа-биле 45 центнер мал чемин өстүрүп алган.

Багай эвес дүжүттү өстүрерин хандырып турар суггатчылар суггарылганың өй-чижээн, ону чорударының хуусаазын тарып турары культураларының аайы-биле хажыдыышкын чок чорудуп, агротехниканы барымдаалап турар. Бригада, звено бүрүзү картограмма ёзугаар суггаттыг черлерге органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни төгер. Тарылга ээлчештирилгезин долузу-биле шиңгээдип ап, суггаттың бүдүрүкчүлүг арга-дуржулгазын олар шиңгээдип ап турар.

Бо чылын республикага часкы ол-шык сиңирер суггатты 18,3 муң гектар шөлге, бирги өзүлде үезиниң суггадын 42,2 муң гектар черге чорудары планда көрдүнген. Социалистиг хүлээлгелерде көрдүнгени болза, ол шөлдерниң гектар бүрүзүнден-не 19 центнерден эвээш эвес тарааны, чүс центнер картофельди, 176 центнер ногааны, 30 центнер хөй чылдыг сигенни өстүрүп алыр.

Алган хүлээлгелер бедик, кылыр ажылдар хөй. Ол дугайын бөгүнгү байдал херечилеп турар. Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозунуң суггатчылары бир гектар мал чеми культураларының шөлүнден-не дөртен центнерден эвээш эвес дүжүттү өстүрүп алыры-биле суггатты экижидер хемчеглерни ап турар. База ол ышкаш «Ак-Туруг» совхозта Аймыырлыг, «Найырал» совхозта Терезин болгаш өске-даа ажыл-агыйларның ажыглалында суггарылга системаларының белеткелин доозар чоокшулаан. «Улуг-Хая» совхозта Сенектиң суггарылга системазының тудуун эрткен чылын доосkan. Маңаа ажылдаар күчүлүг он беш «фрегатты» шөлде эптеп тургускан.

Чаа суггарылга системаларының тудуун ажыглаары-биле чергелештир багай ажыглаттынып турар эрги системаларны эде белеткеп, чаартып кылыры эргежок чугула. Улуг-Хем районда суггарылга системаларының эргелели Улуг-Хемниң ол чарыында Демир-Суг деп черде эрги буганы катап тургускан. Эргелелдиң начальниги Д. Х. Дугур-Серенниң санап турары-биле алырга, ол буга суу-биле 200 гектар шөлдү суггарып болур арга бар. Демир-Сугга люцернаны тарыыры көрдүнген. Чүгле оон безин 400 тонна мал чеминиң дүжүдүн өстүрүп ап болур.

Ынчалзажок суггатта бригадаларны, звеноларны бот-орулга-чарылга, бригада керээ-биле ажылдаарынче кирип турары четпес. Бүдүрүлгелерниң саң-хөө-биле боттары хандыртынарының хемчеглерин агроүлетпүрнүң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери кол чүүл кылдыр тургузуп шыдаваан. Ылаңгыя суггатчы кадрларны белеткээр, оларның профессионал мергежилин бедидер ажылды Өвүр, Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем болгаш Эрзин районнар куду деңнелде организастап турар. РАҮК чөвүлелдериниң болгаш суггарылга системаларының эргелелдериниң удуртукчулары, тускай эртемниглери бо ажылды кичээнгейге алыр ужурлуг.

Суггаттыг черлерни чөп ажыглаары—чер ажылының зона системаларын, интенсивтиг технологияны шиңгээдип алырынга идиг бээр бир арга. Ону чугула сорулга кылдыр көөрүн үе негеп турар.

КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Дүүн Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары эртенгиниң сес шак четпээнде-ле, Кур-Чер суурнуң Культура бажыңынга чыглып келгеннер. —Аңаа СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тыпсырынга тураскааткан байырлыг хурал болган.

Мал продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир, малдың баш санын өстүрер болгаш бүдүн-бүрүн тургузар талазы-биле 1987 чылдың бирги кварталында социалистиг чарышка төп зонадан «Тиилелге» совхоз тиилекчи болган. Ук ажыл-агыйга шилчиир Кызыл тукту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар тывыскан. Ол ажыл-агыйның чедиишкиннеринден аңгыда, четпестерге доктаап, ону чайладыр талазы-биле сорулгаларны тодараткан.

Байырлыг хуралга совхозтуң кол инженери Т. С. Ли, дугаары 3 отрядтың начальниги Д. С. Дандар болгаш «Тиилелге» совхозтуң директору, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады В. О. Оюн олар чүве чугаалааш, Кызыл тукту алганынга өөрүп четтирбишаан, аңаа хей-ат кирип, совхозтуң ажылчыннарының мурнунда салдынган сорулгаларны күүседирин, он ийиги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын ажыр күүседирин хүлээнгеннер.

Бистиң корр.

ТЕАТР РЕФОРМАЗЫНЫҢ БАЗЫМНАРЫ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтышкыннарынга дүүштүр Театр ажылдакчыларының эвилелиниң ажылының кол угланыышкыннарының дугайын Москвада апрель 23-те ажыттынган Бүгү-россияның театр конференциязының киржикчилери чугаалажып көрүп турар.

Ук эвилелдиң баштаар чериниң даргазы М. А. Ульяновтуң кылган илеткелинге болгаш саналдарга бирги ээлчегде кижилерниң угаан-бодалынга улуг салдарны чедирип турар эде тургустунуушкуннуң байдалдарында культурага, уран чүүлге, ооң иштинде театрга улуг харысалга онаажып турар деп демдеглеттинген. Театр уран чүүлү бодунуң ажыл-чорудулгазын ниитилелдиң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче, чоннуң аажы-чаң кижизидилгезин күштелдиреринге дузалаарынче угландырар ужурлуг.

Улуг Октябрьның 70 чылынга белеткел ажылын чорударынче чогуур кичээнгейни салырын конференцияга демдеглээн.

Чогаадыкчы эвилелдиң уставын делегаттар чугаалажып көрген болгаш бадылаан. Бүгү-эвилел конференциязының делегаттарын соңгаан.

Съездиниң ажылынга СЭКП ТК-ның Культура килдизиниң эргелекчизи Ю. П. Воронов киришкен.

(СЭТА).

ОСВОДЧУЛАРНЫҢ УЛУГ ЧӨВҮЛЕЛИ

Москвага 2 хүн дургузунда болуп эрткен Сугга дүшкеннерни камгалаарының Бүгү-россия ниитилелиниң (ОСВОД) бешки съездизинге уругларны болгаш улуг кижилерни сугга эштиринге массалыы-биле өөредириниң, озал-ондакты баш удур чайладырының, сугга дүшкен кижилерниң амы-тынын камгалаарынга хамаарыштыр профилактиктиг хемчеглериниң чорударының, чон ортузунга тайылбыр болгаш организакчы ажылдарны чорударынга хөй-ниитини калбаа-биле киириштирериниң айтырыгларын чугаалашкан.

Эрткен 4 чылдарның дургузунда ниитилел организас талазы-биле быжыккан болгаш ооң кежигүннериниң саны көвүдээн деп, ОСВОД ниитилелиниң Төп комитединиң отчет илеткелинде демдеглээн. 1983 чылда ооң хүрээлеңинге 16 миллион кижи турган болза, ам оларның саны 20 миллион кижи четкен. Аныяк осводчуларның саны 4 миллион ашкан. Ниитилелдиң школаларынга ол үениң дургузунда камгалал херээниң 282 муң специалистерин белеткээн, моторлуг хеме башкарарынга 160 муң кижини өөреткен. 674 муң уругларны болгаш элээдилерни сугга эштиринге өөреткен.

Моон алгаш көөрге ниитилелде байдал эки ышкаш сагындырар, ындыг болзажок бо херекте улуг четпестерниң барын илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн. Сөөлгү чылдарда сугга эндээн кижилерниң саны көскүзү-биле кызырылган. Маңаа ниитилелдиң кылып чорудуп турар ажылы чамдык рольду ойнааны билдингир, ындыг болзажок ол фактыларның эвээжээни чурттуң бүгү девискээринге арага аймаан садарын кызырып-эвээжедиринге хамаарыштыр ап чорудуп турар хемчеглер кол салдарны чедирген. Ылаңгыя курорт, санаторий черлеринге дыштанып турган кижилер арага-дары уржуундан болган чок-ла сугга эндээр турган. Сөөлгү чылдарда ол чорук шуут кызырылган. Ындыг болзажок бичии кижилерниң сугга эндээр чоруунуң кызырылбайн турары улуг дүвүрээзинни болдуруп турар. Дөрт чыл дургузунда 57,5 муң сугга эндээн кижилерниң он ажыг муңу бичии чаштар болган.

Ынчангаш кижилерни бичии чажындан эгелээш сугга эштиринге өөредири кончуг чугула айтырыг боор турар. Маңаа уруглар албан черлери, школалар кол рольду ойнаар ужурлуг. Уруглар албан черлеринде, школаларда, спорт комплекстеринде туттунган эштир бассейннерин долу хемчээлдии-биле ажыглаары ниитилелдиң эге организацияларының сорулгазы болур.

Осводчуларның бешки съездизи келир үеде кылып чорудар хемчеглерни тодараткан. РСФСР-ниң ОСВОД даргазынга Н. Истратов катап-соңгуткан.

(СЭТА).

Июнь 21—чер-чер Советтеринге, улус судтарынга соңгулдалар хүнү

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ БИР ҮН-БИЛЕ ДЕПШИТКЕН

КЫЗЫЛ. Тыва респотребсоюзтуң автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары кызыл-булуңга чыглып келген. Коллективтиң 180 кежигүнүнден аңаа чүс ажыг кижи чыылган, чамдыктары рейсте, дыштанып турарлар база бар. АТБ-ниң начальниги В. К. Данейкин келгеннерниң санын көре каапкаш, хуралды эгелезе ажырбас боор деп, партия эге организациязының секретары М. С. Лопатинага саналдаан. Мария Семёновна ооң-биле чөпшээрешкеш, кызыл материал-биле шып каан президиум столунче үне берди.

Бөгүнгү хурал онзаган дээрзин ол дыңнаткан. Чугаалажыр айтырыг ийи —хоорай Совединге депутаттың кандидадын болгаш ооң бүзүреттирген кижизин соңгууру. Аңаа немээр, казыыр санал үнмээн.

АТБ начальниги В. К. Данейкин илеткел кылып, совет демократия дугайында чыылганнарга таныштырган. Бо чылдагы соңгулдалар онзагай, ханы демократчыдылганың байдалынга эртер дээрзин ол дыңнатпышаан, төлептиглерниң төлептиин улусчу эрге-чагырга органынче депшидер хүндүлүг хүлээлгениң коллективке онаашканын чугаалаан.

Ооң соонда кандидат депшидилгезинче кирген. Хурал даргазы кымда кандыг санал барын айтырган. Зал кезек када ыржым барган. Төлээ кылдыр кымны депшидерин чыылганнарның боданып органы чугажок. Элээн болганда чолаачы И. Д. Куцко сөс дилээн.

— Чоокта чаа комсомолдуң съездизи болуп эрткен болгай —деп, ол чугаалаан.— Аңаа аныяктарның идепкейиниң дугайында улуг чугаа болган. Ынчангаш хоорай эрге-чагыргазынче төлээ кылдыр аныяк кижиден депшидип алза кандыгыл деп саналдыг мен.

— Силер болза кымны дээр силер?

— Бодап турар кижим бар, ону эш-өөр деткиир боор. Ол дээрге Төмүр Сундуй-дур. Ооң-биле чаңгыс черге 1972 чылдан бээр кады ажылдап келдим, ажыл-ишчизи-даа аажок, дааган ажылынга харысалгалыг-даа, эш-өөрүнүң дугайында сагыш човаачал кижи. Ынчангаш ол черле депутат болурунга төлептиг деп санап, ону депшидер деп саналдыг мен.

Хоочун чолаачының сөстери коллектив кежигүннерин бодандырган. Төмүр Сундуйну шынап-ла шупту дыка эки таныыр. Дараазында сөс алган чолаачы А. В. Ромашкин ол кандидатураны деткип, ооң эки талаларын чугаалаан. Автобүдүрүлгениң кол инженери Н. И. Верщинин аңаа ажылдап келген бүдүн чартык чылының дургузунда Т. Сундуйнуң чүгле эки талаларын көрүп келгенин чугаалаан. Электрик А. Кондратов, чолаачы С. Овчинников олар база ук саналды деткээннер.

Хоорай Совединиң депутадынга кандидат кылдыр Төмүр Олегович Сундуйну депшидер дээш АТБ-ниң ишчилери, чаңгыс кижи дег, хол көдүрүп бадылаан.

Т. О. Сундуй сөс алгаш, бедик бүзүрел көргүзүп турарынга четтиргенин илергейлээш, бир эвес ону округтуң соңгукчулары июнь 21-де депутатка соңгуп алыр болза ол хөй-ниитичи ажылын эки күүседир дээш бүгү күжүн бээрин аазаан.

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан фермазының саанчызы Л. С. Саая мурнакчы ажылчыннарның бирээзи. Ол инектен сүт саап алыр даалгазын эки күүседиринден аңгыда аныяктарның төлептиг дагдыныкчызы. Саанчының нарын мергежилинге дыка хөй аныяктарны ол өөреткен.

СЭКП кежигүнү Л. С. Саая республиканың коммунистери база бедик бүзүрел көргүзүп, ону партия обкомунуң кежигүнүнге эрткен конференцияда соңгаан. Хөй-нииити даалгазынга ооң ак сеткилдиин ынчан база илерээн. Ынчангаш совхозтуң ишчилери чоокта чаа болган хуралга Лидия Санчат-ооловна Сааяны Барыын-Хемчик район Совединиң депутадынга кандидат кылдыр бир үн-биле депшиткеннер. Ол бүзүрелди шынзыктырар дээрзинге ооң чаңгыс чер-чурттугларының идегели улуг.

КҮҮСЕТКЕН

Бай-Тайга район бирги кварталда мал продуктуларын күрүнеге садарының планын чедиишкиннииг күүсеткен. Эът садарының планы 117,4 хуу күүсеттинген.

Районнуң ажыл-агыйларындан «Бай-Тал» совхоз эът садарының планын 132,3 хуу күүсеткен болгаш сүттү пландан 4 катап ажыр дужааган, тиилекчи болуп, партия райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун алган.

С. САЛЧАК.

Тээли суур.

Тыва АССР-ниң одаар чүүл үлетпүр министринге эш Н. К. Катренкону томуйлаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң одаар чүүл үлетпүр министринге эш Николай Кириллович Катренкону томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
секретарының орнунга В. ШАРАВИИ.

Кызыл хоорай,
1987 чылдың апрель 24-те.

ЧАГААЛАР
Номчукчулар саналдап, сүмелеп, шүгүмчүлеп тур

А П Р Е Л Ь Д Е:

- «ШЫННЫҢ» ПОЧТАЗЫНГА 600 АЖЫГ ЧАГАА КЕЛГЕН.
- ООҢ ИШТИНДЕ ШҮГҮМЧҮЛЕЛДИГ ЧАГААЛАР — 104.
- ЧЕР-ЧЕРЖЕ ХЕМЧЕГ АП, САЙГАРАРЫ-БИЛЕ ЧОРУТКАНЫ — 35.
- ЧОРУТКАН ЧАГААЛАРГА АЛГАН ХАРЫЫ — 22.

ХАНЫЗЫ-БИЛЕ САЙГАРАР

«Фермага үр чылдарда саанчылап келдим. Сөөлгү үеде кадыым баксырааш, вахтерлап ажылдап турар мен. Кадыым байдалы-биле чиигелделиг бажың оочурунга 1985 чылдан бээр туруп келдим. Өг-бүлевис хөй кижилиг. Чаа бажың туттунарга оон алыр сен деп даргаларым аазап-ла турар. Ийи чыл хире манап келдивис. Мынчага чедир бажың-биле хандырбаан. Байдалывысты чедир билип, дилээвисти дарый хандырып бээрин улуу-биле дилеедим».

Ындыг билдиришкинни «Көк-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазынга үр чылдарда саанчылап ажылдап турган Н. Допуй бижээн.

База бир билдиришкин бо. Ону К. Сарыглар болгаш шупту беш кижи ат салгаш чоруткан. «Бистиң Кызыл районнуң төвүнде алды садыг бар. А талон талазы-биле алырга, чем садып алырын чүгле чаңгыс магазинде быжыглаан. Ол магазин бистерни — садып алыкчыларны чедир хандырбайн келген. Ол садыгга баарга, эът, колбаса, үс хөй нурууузунда-ла турбас. Бо негелделеривисти хандырып бээрин идеген дилеедивис».

Ажылчы чоннардан үстүнде чугаалаанывыс чижектер ышкаш чагаалар, билдиришкиннер улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомунга үргүлчү келгилээр. Чижээ, эрткен чылын район болгаш кодээ Советтериниң күүскомнарынга аас болгаш бижимел-биле 1530 билдиришкин кирген. Ооң иштинде чуртталга бажыңнарының тудуу, садыг ниитиниң чемненилгези, харылзаа, коммунал ажыл-агый, орук тудуу, транспорт талазы-биле айтырыгларга хамаарышкан чагаалар, аас-биле дилеглер хөй болуп турар. Күүскомга болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларынга ажылчы чоннарның ол чагаалары, билдиришкиннери — калбак массаларның негелде-хереглелдериниң болгаш сеткил-хөөнүнүң дугайында чугула информацияларның үнелиг дөзү.

Совет ниитилелди улам ыңай демократчыдарының амгы байдалы, чоннуң социалистиг бот-эргелелиниң ханылап турары бистиң амыдыралывыстың бүгү адырларында социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедири эде тургустунуушкунну боттандырарының айтырыглары-биле холбашкан. Ооң бир чижээ, эрге-чагырганың бүгү-ле органнарының күш-ажылчы коллективтер, ажылчы чон-биле быжыг харылзаазы болуп турар.

Райкүүскомга кээп турар чоннуң чагаа, билдиришкиннерин анализтеп көөрге, эде тургустунуушкунну чер-черде боттандырбышаан, кижилер ажыл-амыдыралда чедир-четпестерни ажыы-биле чугаалап, шыңгыы шүгүмчүлеп-даа турар апарган. Чон боттарының ажыктыг, ажыл-херекчи сүмелерин бо-ла киирер. Эрткен чылын биске келген чагаа, билдиришкиннерниң 170 хирезин он беш хонук, 240-ин бир ай хуусаа иштинде чугаалажып сайгаргаш, чогуур харыыны берген. Элээн хөй чагааларның изи-биле барып чедип, хыналдаларны кылып тургаш харыыларны бергилээн. Эрткен чылын Кара-Хаак, Черби, Элегес-Аксы, Кур-Чер, Шынаа кодээ болгаш Каа-Хем суур Советтериниң күүскомнарының ажылчы чоннуң чагаалары, билдиришкиннери, негелде-хомудалдары-биле ажылын хынап көрүп, чогуур хемчеглерни ажылдап кылгаш, ооң күүселдезин райкүүском контрольга алган. Бо ажылды район болгаш кодээ Советтериниң күүскомнарының хуралдарынга доктаамал чугаалажып турар апарган.

Чамдык кодээ Советтер социал амыдыралда бар четпестерни чедир шиитпирлеп чадап, ажылчы чоннуң чагааларынга, билдиришкиннеринге эреңгей харыы берип, чидиг айтырыгларны оюп эртип, чон-биле харылзааны кошкадып турар. Ындыг таварылгаларда чурттакчы чон чагаа, билдиришкиннерин үстүкү органнарже киирип туруп бээр. Ынчангаш кодээ Советтерже үнүүшкүннерни кылып, чоннуң хууда айтырыглар талазы-биле хүлээп алыр ажылды чорудуп турар бис.

Сөөлгү чылдарда районда чоннуң социал амыдыралын экижидери-биле соңгукчуларның чагыг-дилеглерин ёзугаар чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Район төвүнде Көк-Тей ортумак школазының немелде тудуу дооступ турар. Күнгүртуг суурда чаа эмнелге тудуун ажыглалга киирген. Кур-Чер суурда чоңга ачы-дуза чедирериниң бажыңы дээш социал амыдыралдың өске-даа чугула объектилерин чоннуң дилеглерин барымдаалап ажыглалга киирген.

Чоннуң хуузунда дузалал ажыл-агыйын улам сайзырадыр талазы-биле чазактың айтыышкыннарын ёзугаар бажың тудуп, инек садып алыры-биле күрүнеден узун хуусаалыг чээли — акша дузаламчызын дилээн билдиришкиннерни чон база киирип турар. Ынчангаш эрткен чылын чамдык өг-бүлелерге хууда бажың тудуп алырынга, инек садып алырынга дузалап, чогуур түңнүг акшаны берип, дилеглерин хандырган бис.

Партияның XXVII съездизиниң соонда ажылчы чоннарны хүлээп алырын эрттирерингe, оларның чагааларын, билдиришкиннерин, хомудалдарын чугаалажып көөрүн организастаарынга негелде улам өскен. Райкүүскомнуң харысалгалыг ажылдакчылары хүлээп алыышкыннарны чорудуп турар. Ол хүлээп алыышкыннар үезинде көдүрлүп турар айтырыгларны анализтеп көрүп, хомудалдарның үнүп кээп турарының чылдагааннарын чайладырының дээштиг хемчеглерин алырынче кичээнгейни салып келген.

Ажылдың бир таарымчалыг хевири — «Ажык чагаа хүнүн» эрттирип турар. Ону Баян-Кол суурга эрттирип, партияның болгаш чазактың арагалаашкынны болгаш алкоголизмни когун үзер талазы-биле доктаал, шиитпирлериниң күүселдезиниң талазы-биле чоннуң санал-оналын алган бис. Ол ышкаш Кур Чер суурга база ындыг хүннү райкүүском бо чылын эрттирген. Аңаа чон идепкейлиг киржип, чедир кылдынмайн турар чүүлдерни чугаалап, сонуургаан айтырыгларын салганнар. Аңаа райкүүскомнуң даргазы, килдистер эргелекчилери, өске-даа удуртукчулар киришкен.

Эде тургустунуушкунуң негелделеринге дүүштүр чоннуң чагаалары, билдиришкиннери-биле ажылды сайзыраңгайжыдары районнуң чер-чер Советтеринден негеттинип турар. Чоннуң чагааларын, билдиришкиннерин хоойлуда айыткан хуусаазында сайгарып, харылап бээрин саададып турар удуртукчулар бисте эм-даа бар. Оларга «Көк-Тей» совхозтуң директору Ю. А. Кривенко, куш фабриказының директору Л. П. Килин олар болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Чоннуң чагаалары болгаш билдиришкиннери-биле ажылга кичээнгейлиг, сагыш човангыр болуру, бо ажылдың арга-хевирлерин сайзыраңгайжыдып, бюрократизм-биле демиселди дээштиг чорудары районнуң чер-чер Советтериниң мурнунда хүннүң бир чугула айтырыы болур.

З. СЕДЕН-ХУУРАК,
Кызыл райкүүскомунуң секретары.

Чагаа парлаттынмаза-даа

«ДОҢГУН ДАРГА»

Ындыг эгелиг чагаа редакцияга Тожунуң «Май 1» совхозундан келген. Совхоз директору В. Ч. Кууларның кижилер-биле ажылының стилинде каржы-хажагай, кадрлар-биле ажылды чааскаан шиитпирлээр хөөннүг чоруун, өске-даа четпестерни чагааның авторлары шүгүмчүлеп бижээн.

Аңаа харыыны редакция СЭКП Тожу райкомунуң чанында партийжи комиссияның даргазы Д. Мылдыктан алган. Ооң дыңнатканы болза:

«Чагаада бижээн фактыларның чамдыызы шын болуп турар. Директор В. Ч. Куулар тускай эртемниглерни ажылчыннарны кончуп, херектей бергилээри шын. Ынчалза-даа улустуң овур-хевирин сөглээр, кедерезе хол чедип, шанча бергилээр чоруктар турбаан. Совхозтуң тускай эртемниглери шупту директорнуң негелделиг болурунче чөп деп санап турар. «Бистиң улузувус негелде салбаска даалгаларны, онаашкан ажылын күүсетпес азы чедир кылбас болуп чаңчыга бергеннер. Ынчангаш директорнуң чамдыкта кончуттунмас аргазы чок апаар».

Арага талоннарын сезоннуг ажыл үези — июль, август айларда совхоз ажылчыннары албаан. Кадр килдизиниң эргелекчизи З. Дамдың ону алырда, талонун казыткан улуска албаан турган. Директорнуң, өске-даа ажылчыннарның саналын ёзугаар Ий кодээ Советтиң девискээринде чурттап турар хамаатылар февраль айдан эгелеп арага талону албас деп шиитпирлээн. Июнь айда маевка үезинде директорнуң эзирик турганы бадыткаттынган, а беш минуталарда ооң эзирик кээп турганының болгаш декабрь бирде ажылче үнмээниниң дугайында фактылар бадыткаттынмаан.

Кол инженерниң ажылга кызымаккайын көргеш, ооң шалыңын улгаттырганы шын. Совхозта шупту 28 автомашина бар, ооң 14-ү ажылдап кыштаан. Эрткен чылга бодаарга, бо чылын ажылдап турган автомашиналар саны хөй дээрзин дараазында саннар бадыткап турар: 1985 чылдың сентябрь бирден апрель бирге чедир автотранспорт хандырылгазы дээш чүс бежен ийи кижи 2052 рубльди, а эрткен чылдың сентябрь бирден бо чылдың апрель эгезинге чедир беш чүс чээрби алды кижи 7025 рубльди совхозтуң кассазынга төлээн.

Совхозтуң штадындан эмнелге ажылдакчызын, сантехникти, чуртталга болгаш мал кажаалары септедир мастер единицаларын кызырганы шын. Ону Агроүлетпүр каттыжыышкынының чөвүлелиниң сентябрь 30-де № 04-1793 чагаазынга үндезилээш кылган.

Ол ышкаш директор бодунуң инээн совхоз инектери-биле кады кыштадып, совхозтуң сиген-ширбиижин, электри энергиязын халас чарыгдаан деп бижээн факт бадыткаттынмаан».

РЕДАКЦИЯДАН: Бүгү тала-биле хынаттынган ол фактыларга даянгаш партия райкому кандыг түңнел үндүргенил? Удуртукчу кижиге хамаарыштыр хомудалдарның үнүп кээриниң чылдагааннарын чайладыр дээш чүнү кылганыл, хурал-суглаага анализтеп, сайгарып көрген бе? Бо дугайын үстүнде харыыга айтыр ужурлуг турган.

ТЕЛЕФОН ХАРЫЛЗААЗЫН ТУРГУЗАР

Улуг-Хем районнуң Шанчы суурнуң чурттакчызы З. Донгак Шанчы биле Чаа-Хөл, Шагаан-Арыг-даа аразында телефон харылзаазы ийи чыл ажылдавайн турарының дугайында хомудалдыг чагааны редакцияже чоруткан. Чаа-Хөл суурну көжүргени-биле холбаштыр ооң мурнунда турган шугумну ажыглавастаан, чаа шугумну база ажыглалга киирбээн. Бо талазы-биле айтырыгны тургузуп келзе-даа, даргалар сөс кырында аазап келген деп автор бижээн. Чагаада бижээн айтырыгларны сайгарып, хемчеглер алыры-биле СЭКП Улуг-Хем райкомунче чагааның хоолгазын редакция чоруткан.

Аңаа СЭКП Улуг-Хем райкомунуң секретары К. Биче-оолдуң харыылааны болза:

Шанчы суурнуң совхоз болгаш район төптери-биле телефон харылзаазы амгы үеде ажылдавайн турары шын. Совхозтуң эрги төвү-биле Шанчы суурнуң аразында 5 километр хемчээлдиг черде харылзаа чагыларын билдинмес кижилериин кезип алгаш барганы-биле, эрги шугум эрткен чылдың күзүнүнден ажылдавастаан.

Чаа-Хөл суурнуң чаа турар черинден Шанчы аразынга телефон харылзаазының чагыларын 1980 чылда-ла тургускан, суурну болгаш ында чаа телефон станциязын тудуп турарының үезинде Шанчы суурнуң чурттакчылары ол чаа шугумнуң 6 километр черинде чагыларны кезип алгаш барган.

Тыва АССР-ниң Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң септелге-тудуг участогунуң планында Чаа-Хөл биле Шанчы аразында телефон шугуму бо чылдың сентябрь 1-де ажыглалга киирери көрдүнген. Районнуң харылзаа белдири «Найырал» совхозтуң дирекциязы-биле кады радиожуткан телефон аппаратуразын садып алган, ооң техниктиг үрелиишкинниг болганындан септелгеже киирген. Ону бо айда алгаш, Чаа-Хөл биле Шанчы аразында телефон харылзаазынга ажыглаар.

«Шынга» харыы

АЙДА ИЙИ УДАА АЛЫР

— Бистиң «Шамбалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери акшаны айда бир катап алыр апарган. Ооң ужуру чүдел? Ай эгезинде акшалап бадарла куруг келир, каш хонган да улуг күжениишкин-биле ону алыр-дыр бис.

Профэвилел комитединиң коллективтиг керээзинде акшаны чаңгыс удаа алыр деп чон бадылаваан болгай. Эрткен чылдың майдан эгелеп акшаны чаңгыс удаа алыр кылдыр совхозтуң дирекциязы шиитпирлээш, ынчаар ап келгенивис ол.

Ынчангаш акшаны айда ийи удаа алырынга дузалажып көрүңер, эргим редакция.

Ындыг чагааны «Шамбалыг» совхозтан бөлүк авторлар редакцияже бижээн.

Кызылдың РАУК чөвүлелиниң даргазы А. И. Семёновтан редакция чоокта чаа харыы алган. Ында бижип турары болза:

«1987 чылдың март 13-те ол айтырыгны Кызылдың РАУК чөвүлелиниң техниктиг чөвүлелиниң хуралынга шиитпирлээн.

Бо чылдың апрель бирээден эгелеп «Шамбалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери ажыл төлевирин айда ийи удаа алырлар».

Эки кижилер дугайында

ОЛАРНЫҢ ААЛЧЫЗЫ

Бии-Хем райпозунуң автомагазининиң садыгжы-чолаачызы Биче-оол Маадыевич Ёнзак ажыл-херээнге бердинген. Ол 10 чыл иштинде чолаачылаан, ооң беш чылында автомагазинге тура-соруктуг, сагыш човангыр, макталдыг ажылдап келген.

Райпо баштаар чери 2 чыл бурунгаар Биче-оол Маадыевичини «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының хойжуларын хандырар кылдыр быжыглаан. Оон бээр хойжуларны аъш-чем, үлетпүр барааннары-биле хандырар хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, «малчыннарга эки садыгжывыс» деп макталып турар.

Коммунист Б. М. Ёнзак Сесерлигниң Хар-Кажаа, Иштии-Дөгээ, Артыы-Дөгээ, Шары-Чыдар, Ак-Бедик, Кара-Суг, Улуг-Күзег, Үш-Көжээ дээш оон-даа өске черлерде чурттап, ажылдап турар 26 коданда хойжуларга улус депутаттарының Сесерлиг кодээ Совединиң күүсекчи комитединиң тургускан графигин ёзугаар садыглап турар.

Сесерлиг салбырының хойжу бригадазында партия бөлүүнүң удуртукчузу мурнакчы хойжу Хүлер-оол Ламбыраңович Салчактың аалынга шала кежээликтей апарганда Биче-оол Маадыевич Ёнзакка ужураштывыс. Ооң-биле кады далган чүдүрген база бир машина келди.

— Ийи машиналыг келген, барааннар-даа шыыракладыр але? — деп чугаа эрдим.

— Ай санында бир удаа тускай машинага далган чүдүрүп алгаш келир мен. Автомагазинге хөй далган кирбес, барааннар база хирленир боор чүве, чамдык хойжулар 2 шоодай чедир далганны алыр, ынчангаш дараазында айга чедир далган сеертпес боор чүве. Менде 26 кодан быжыглаан, оларга райпо складында бар барааннарның үлелгезин ёзугаар эккеп садыглап турар мен. Бир хүн 13 коданга, дараазында база ынча аалга чедер кижи мен, чаңгыс-даа малчынның аалынга барбайн барып болбас, ол мээң дүрүмүм-биле демей болу берген — деп, садыгжы-чолаачы чугаалады.

Бараан садыглап ап турган малчыннарның бирээзи тура: — Биче-оол Ёнзак черле эрес-кежээ кижи, барааннары элбек болур, келир хүнүн черле соңгаарлатпас, малчыннар дээш ылап-ла сагыш човангыр кижи. Чагыг кылырга күүседир дээш кызыдар болдур ийин, мен болгаш кожаларым чагыглар кылгаш, каш-даа катап алгаш өөрүп четтиргенивис илереткен бис. Биче-оол Маадыевичиниң мурнунда ажылдап турган эштер үргүлчү шүгүмчүлелге таваржып турду. Малчыннарга салыр дээн барааннарын хоорайга садыптар таварылгалар турган чүве — деп, Хүлер-оол Ламбыраңович Салчак чугаалады. Совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыы-биле таныжып, коммунист Б. М. Ёнзак улам күжениишкинниг ажылдап турар. Бирги кварталда 22 муң рубльдиң янзы-бүрү барааннарын малчыннарга садыглаар тургаш, 26 муң рубль кылдыр боттандырган.

Малчын аалдарга садыглап чораат, оларның чагыгларын тускай дептержигежинге бижип алгаш, райпонуң садыг килдизинге киирип, удаа-дараа негеп тургаш, малчыннарның чагыгларын күүседип бээр. Биче-оол Маадыевич малчыннарга эптиг-ээлдек, оларның-биле сеткил хандыр чугаалажыр чаңчылдыг. Малчыннарның талазындан ооң дугайында хомудалдар райпога кирбейн турар.

— Сезон аайы-биле уруглар идик-хеви кончуг ховар кээп турары хомуданчыг. Складтарга кончуг кызыы келир чүве-дир. Бо талазы-биле малчыннарның негелдези улуг — деп, Б. М. Ёнзак чугаалаар.

Төлептиг коммунист Ёнзак партияның Бии-Хем райкомунуң ревизия комиссиязының кежигүнү болгаш райпо баштаар чериниң кежигүнү. Туран хоорай Совединиң депутадынга база соңгудуп чораан. Ол баштаар чериниң хуралынга олурушкаш, четпестерни чидии-биле шүгүмчүлеп, ону чайладырының оруктарын айтып турар принципиалдыг коммунист.

К. ХЕРТЕК.

ХҮЛЭЭНИП АЛГАНЫ

Бүрүн-Сат Монгуш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта чээрби чыл ажыр трактористеп турар.

Дуржулгалыг механизатор бодунуң мунуп турар «Беларузун» камныг эдилеп, планныг онаалдаларын доктаамал күүседип келген. Бирги кварталда алган планныг онаалдазын 101 хуу күүсеткеш, 200 центнер кывар-чаар материалды камнап алган.

Улуг Октябрьның 70 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш хоочун ишчи бо хүннерде шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар.

Б. МОНГУШ.

Кызылдың хлеб заводунуң чаа цегин ажыткандан бээр шоолуг үр үе эртпээн. Заводтуң коллективи чаа дериг-херекселдерни ажыглап, эки шынарлыг хлебти чоңга кылып үндүрер дээш аргаларны дилеп турар.

Кара-кыс Хертековна Хомушку ында эң хоочун ажылчыннарның бирээзи. Ол ук бүдүрүлгеге ажылдап келген үезиниң дургузунда хөй-хөй тонна хлебти, хлеб кылыглаларын быжырган. Ооң өөреткени чамдык аныяктарның дуржулгазы бедип, бүдүрүлгениң мурнакчылары апаргылаан.

Кара-кыс Хертековна үр үеде ак сеткилдиг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап келгени дээш Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергези-биле, ооң соонда «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: (оң таладан ийи дугаарында К. Х. Хомушку аныяк ажылчыннар-биле чугаалажып тур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Редакцияга чагаа

ЧҮГЕ УЗАМДЫККАНЫЛ?

Кызылда пенсионер К. Т. Ховалыгдан хомудал-чагаа редакцияга келген. Ооң кол утказы мындыг:

«1987 чылдың февраль айында «Чечек» ательеге ийи жакет, бир юбка чагыткан мен. Бирги хемчээшкини март 13-те дээн, чеде бээримге, материал чок-тур, ийи, үш дугаар каъттарда бригадалардан, эргелекчиден, складтардан, белен хеп аразындан барып диле дээш чорудупкан. Хептер аразы-биле ынаар эртерге дыка кызыы болду. Оларның аразы-биле чүткүп турда, хептер дыка хирленир. Материалын ынчаар дилеп турар кижилер хөй болду. Ынчап турумда, быжыкчы аараандыр, март 23-те кел, ынчан хемчээр бис дээн. А апрель айында чедип келиримге, бир жакетти даараваан, өөктери илдинмээн. Чартык шак маңнаар деп мындыг. Үш шак болгаш, арай деп даарап бердилер. Бажыңга келгеш хемчээримге, жакеттер ийилээ бичии размерлиг даараттынган болду. Чагыгны дужаап тургаш, шала хос кылдыр даарап бериңер деп дилээн мен. Ынчаар хей черге сагышсырап, үе-шагым чарыгдадым. Моон соңгаар ол ательеге черле хеп дааратпас мен. Улгады берген, кадыы багай кижиге шак мындыг таарымча чок чүүлдер дыка берге дээрзин ук ательениң удуртуп-баштаар даргалары билир ирги бе?».

Бо чагааның изи-биле бистиң корреспондентивис Н. Доңгак ук ательеге баргаш, чагыгларны хүлээп ап, ону хуусаазында даарап берип турарының байдалы-биле таныжып, чагыкчылар-биле, ательениң эргелекчизи Л. В. Пикалова болгаш өске-даа ажылдакчылар-биле беседалажып көрген.

Үстүнде чагаага хамаарыштыр Л. В. Пикалова дараазында тайылбырны берди:

«Хеп даараар хуусаалар янзы-бүрү. Херээжен улустуң чиик хеви (платье, жакет, юбка, хөйлеңни) хүлээп алган соонда бир неделя болгаш хемчээр. А ийи неделя болганда белен кылдыр даарап доозар. Ынчалза-даа хуусаа сагыттынмайн баар таварылгалар бисте бар.

К. Т. Ховалыгның чагыгларын баштай бир быжыкчы хүлээп алгаш аарый берген. Ооң чагыгларын өске быжыкчыга хүлээдип берген бис. Моон ужурундан оларны даараар хуусаа узамдыга берген. Ол бистиң буруувус.

Чагыгларны оон-моон дилеп маңнаар чорукту ательеде шуут соксаткан чүве. Келген чагыглар ону шыгжаар складка турар. Диспетчер кижи чагыкчы кээрге чагыгны складтан тып бээр хүлээлгелиг. Ындыг чорукту моон соңгаар катаптавазы-биле хемчеглерни ап чорудар бис. Ол колдуунда диспетчерниң буруузу-дур. Ынчангаш чагыкчылар-биле ажылдап билир кылдыр диспетчерни өөредип, кижизидери удуртукчулар бистерниң херээвис.

Чагыкчы К. Т. Ховалыгның ательеже чалааш, жакеттерин шынар комиссиязынга көрүп болур. Бир эвес чагыгдар арга чок кылдыр даараттынган болза, акша-көпеэзи эгидер, а эдиптер арга бар болза, эде даарап берип болур бис».

Ательениң хомудалдар болгаш саналдар дептери-биле таныжып көрдүвүс. Чаңгыс ол-ла быжыкчыга хамаарыштыр өөрүшкүзүн-даа, хомудалын-даа илереткен чүүлдер, дараан ажылдың шынарынга хамаарыштыр хомудалдар эвээш эвес болду. Быжыкчыларның талазындан чамдык чагыкчылар-биле эвилең-ээлдек, бир чамдыызынга каржы-хажагай-даа болуп турары көскү.

— Мындыг байдалдар чүге тургустунуп келирил? — деп эргелекчиден айтырдым.

— Кижилер-биле ажылдаары дыка нарын. Быжыкчыларның хүлээп алган чагыглары нормазындан ийи, үш катап хөй. Ону тайылбырлаарга, чамдык чагыкчылар эки билип алыр, а чамдыызы кыжырынга-ла кээр. Ынчангаш быжыкчылар шыжыгып, хорадай-даа бээрлер. Бисте быжыкчылар чедишпес, аңаа ажылдаар күзелдиглер ховар. Херээжен улустуң чиик хевин даараар үш-ле бригада бар, түс-түста 8 кижилиг. Оон хөй дааранықчылар хүлээп алыр дээрге арга чок, чүге дизе бажыңның шөлү бичии.

Ынчалза-даа адынга хомудал кирген ажылдакчылар-биле беседаны кылып, хомудалдарны сайгарып, администрация, партия, профэвилел организациялары чогуур хемчеглерни ап чорудуп турар.

Сөөлгү үеде чагыкчыларның негелде, хереглели бедээн. Ынчангаш чагыкчылар-биле хүн бүрүнүң ажылы нарын — деп, Любовь Васильевна чугаалады.

Ол чөп. Ындыг болза-даа чагыкчы кижи ийиги разрядтың бо ательезинге чараш, бодунга тааржыр хепти дүрген хуусаада даарадып алыр идегел-биле келир болгай. Даараттынган хеп таарышпас, шынары куду, тар азы шоодай ышкаш астына берген турар болза, чагыкчыга хомуданчыг, чамдыкта ыглаксанчыг-даа болуру чугаажок. Оон чижээн база көрдүм.

Пенсионер Р. А. Целуйко февраль 11-де ногаан бархат пөстен жакет чагаан. Бирги хемчээшкинни февраль 24-те кылыр тургаш, март 10-да кылган. Апрель 20-де жакет белен кылдыр даараттынган. Чагыкчы кабинаже киргеш кедип көөрге, колдуу тар, холдары көңгүс кедүртүнмес болду. Хомудааны ооң караанының чаштарындан илдең. Демги чагыкчы жакетти албас мен дээш диспетчерге дедир дужаапты.

Ийи дугаар чижек. Башкы кижи (адын адаксавас болду) база ол ательеге келди. Март эгезинде чагыгны дужаап каан, март 17-де хемчээшкинге келирге, материалы тывылбаан. Ательениң ажылдакчылары маңнап тургаш материалды тып эккээрге, быштынмаан болган. Бир неделя эрткенде кээрге база быштынмаан. Апрель 13-те келген, база белен эвес. Чагыг катап чиде берген. Апрель 20-де платьеин быжылкаан болган, а быжыкчыны манап, чартык хүннү ол чагыкчы чидирген.

Моон кандыг түңнел үндүрүп болурул? «Чечек» ательеде хепти даараарының хуусаазы сагыттынмайн турар. Быжыкчыларның ажылдаар графиги орта билдинмес. Олар эртен 8 шактан кежээ 8 шакка чедир ийи ээлчеглиг ажылдаар. Чагыкчылар хеп хемчээдир дээш келгеш, быжыкчының ажылдаар шагы-биле каржы-даа бээрлер. Ынчангаш быжыкчыларның ажылдаар графигин тургускаш, чараштыр бижээш, көскү черге азып каар болза, улам таарымчалыг болур ийик.

Багай быштынган, шынар чок даараттынган хеп дээш чүгле чагыкчыларны буруудадыры шын эвес. Коллектив чагыкчы бүрүзү-биле ажылдаар арганы тып, эде тургустунары күзенчиг.

Фото-чурук буруудадып тур

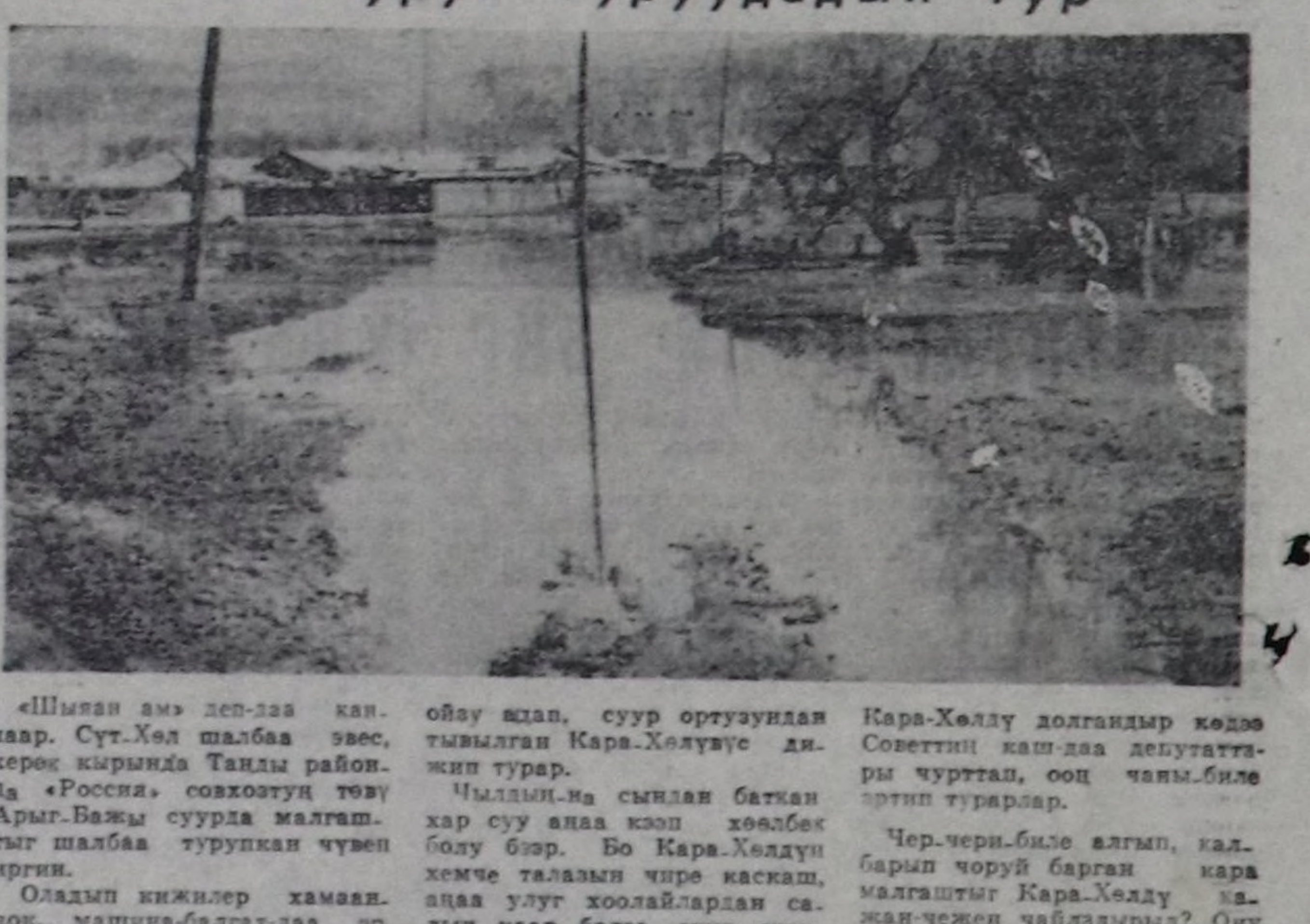

«Шыяан ам» деп-даа каңчаар. Сүт-Хөл шалбаа эвес, херек кырында Таңды районда «Россия» совхозтуң төвү Арыг-Бажы суурда малгаштыг шалбаа турупкан чүвеп иргин.

Оладып кижилер хамаанчок, машина-балгат-даа эртип шыдавастаан. Ол суурнуң улуг көрүнчүк дег чараш апарган чыдар сугну ойзу адап, суур ортузундан тывылган Кара-Хөлүвүс дижип турар.

Чылдың-на сыныдан баткан хар суу аңаа кээп хөөлбек болу бээр. Бо Кара-Хөлдүң хемче талазын чире каскаш, аңаа улуг хоолайлардан салып каар болза, суур ортузунда улуг моондак чок болур ужурлуг. Кол кудумчуну үзе турупкан кайгамчыктыг Кара-Хөлдү долгандыр кодээ Советтиң каш-даа депутаттары чурттап, ооң чаны-биле эртип турарлар.

Чер-чери-биле алгып, калбарып чоруй барган кара малгаштыг Кара-Хөлдү кажан-чежен чайладырыл? Ону билип алыры-биле чурукка тырттырып алганым бо ийин.

ШКОЛА: эде тургустунуушкуннуң оруунда

МЕТОДИКТИГ АЖЫЛДАРНЫҢ ДЭЭШТИИ

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленуму амыдыралдың кайы-даа адырларынга эде тургустунуушкунну чорударының чугулазын база катап бадыткаан. Бистиң школаның башкылар коллективи өөредилгениң болгаш кижизидилгениң эргижирээн методиктиг аргаларының орнунга чаа аргаларны тып ажыглаар дээш чүткүлдүг ажылдап турар.

Бөгүн кол сорулга — башкыларның башкылал болгаш арга-мергежил деңнелин бедидери. Школа реформазының кол угланыышкыннарында башкылаашкынның, кижизидилгениң нарын айтырыгларын шиитпирлээринге өөреникчилерни амыдыралга, күш-ажылга кижизидери башкыларның мергежил билиин бедик болуруун негээр дээрзин демдеглээн. Башкы кижиге бодунуң билиин болгаш методиктиг арга-дуржулгазын байлакшыдары дээрге чүгле бот-өөредилге эвес болгай. Ол ооң ажылдап турар школазында методиктиг ажылды канчаар тургусканындан улуг хамааржыр. Ынчангаш башкылар боттарының билиглерин хүн бүрүде байыдып, эң ажыктыг ажыглаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгей салыры чугула. База ол ышкаш школаның өөредилге, кижизидилгелиг ажылы чедиишкинниг болурунга ында методиктиг каттыжыышкынны шын угланыышкыныг тургусканы улуг ужур-дузалыг болур. Бистиң школавыста ол ажылды мындыг янзылыг тургускан. Методиктиг ажылдың кол төвү — школаның методиктиг эвилели, ол эвилелдиң кежигүннеринге арга-дуржулгазы бедик, ханы билиглиг башкылар школа директору А. Ф. Казакова, школаның өөредилге эргелекчилери В. Л. Тыщенко, Л. А. Антонова, башкылар, методиктиг каттыжыышкыннарның удуртукчулары Н. В. Варыгина, Г. Г. Радченко, В. Ө. Дөмүр-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Методиктиг эвилел нийти школаның методиктиг ажылдарынга кол угланыышкыннарны берип турар. Методиктиг эвилелде класстар аайы-биле элээн каш методиктиг каттыжыышкыннар кирип турар. Школавыстың өөреникчилериниң саны хөй болганы-биле эге класстарда дөрт методиктиг каттыжыышкынны тургускан: бирги, ийиги, үшкү класстарның болгаш узаткан хүннүң кижизидикчи башкыларының. Каттыжыышкыннарның планын тургузарда «Эге школа» деп журналдың арыннарынга үнүп турар чижек-планны өөренип, сайгарып көргеш, бистиң школавыска таарыжыр чүүлдери-биле дүүштүрүп турар бис. Көргүзүглүг, өөредиглиг ажык кичээлдерни планга киирерде башкы бүрүзү-биле дугуржуушкунну чорудуп турар. Методиктиг каттыжыышкыннарга кичээлди шын пландап тургузары, кичээлдиң негелделери дээн чижектиг өске-даа өөредилге, кижизидилгелиг айтырыгларны сайгарып чугаалашкан бис.

Каттыжыышкыннарны дуржулгалыг, методиканы эки билир башкылар удуртуп турарлар. Бирги класстарның методиктиг каттыжыышкынының (удуртукчузу, улуг башкы В. Ө. Дөмүр-оол) башкылары бо өөредилге чылында «Көргүзүг материалдарын ажыглаары болгаш уругларның теманы шиңгээдиринге ажыктыг чаа аргаларны тывары» деп темага ажылдап турганнар. Каттыжыышкынның кежигүннери чыл эгезинде боттарының шилип алган көргүзүг материалдарын утка болгаш хевир талазы-биле экижидер дээш хөй чүүлдерни кылганнар. Чижээлээрге, аныяк башкы Л. И. Килина сигналдыг карточкаларның чаа солун хевирлерин кылган. Ол карточкаларның янзы-бүрү хевирлерин кичээлге ажыглаарын долузу-биле шиңгээдип алган. Башкы М. Б. Танова кичээлдериинге чуруктарны, үн бижиир херекселдерни ажыглаарын эки шиңгээдип алган. Ооң чурук биле дикторнуң чугаазының утказын дүүштүрүп билири кончуг эки. Л. С. Сандакова амгы үеде уругларны бригада методу-биле өөредир аргаже кирип турар. Бригада методун кичээлдерге ажыглаары школа амыдыралында чаа, депшилгелиг арга болур.

База ол ышкаш үшкү класстарның башкыларының методиктиг каттыжыышкыны (удуртукчузу Улус өөредилгезиниң тергиини, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы М. И. Чараш-оол) чогаадыкчы дилээшкиннерлиг, чедиишкинниг ажылдап турар. Каттыжыышкынның темазы —«Эге школага көргүзүг болгаш үлелге материалдарын ажыглаары». Башкылар С. В. Агибалова, Л. М. Евграфова, З. Л. Монгуш оларның ажык кичээлдери бедик деңнелге эрткен. Ол аныяк башкылар ажыл-ижинге ак сеткилдиг, чүткүлдүг чорууну-биле башкылал мергежилинге көскү өзүлдени алганнар. Бо өөредилге чылында аныяк башкыларның ажылын экижидеринче сагыш салыышкын мурнунда чылдарга көөрде улуг болган, аныяк башкылар-биле дагдыныкчыларның аразында харылзаазынга чаа чүүлдерни киирген. Дагдыныкчыны мооң мурнунда администрация, өөредилге эргелели томуйлап каар турган болза, а ам аныяк башкы дагдыныкчыны бодунуң күзели-биле шилип алыр.

Бо чылын школаның эге класс башкыларының кичээл бүрүзүн ажык деп чарлаан чорук башкыларның онаашкан ажылынга харысалгазын улам бедиткен, кичээлдериниң шынарын экижиткен.

Методиктиг каттыжыышкыннарның доктаамал чогумчалыг ажылдааның түңнелинде башкыларның идепкейи бедээн, билиг-мергежили ханылаан. Ынчалза-даа каттыжыышкыннарның ажыл-чорудулгазынга шаптыктыг чүүлдер ам-даа бар. Школада класс-кабинеттер хөй, башкылар хөй болганда дериг-херекселдер база хөй негеттинер. А бисте олар чедишпес. База ол ышкаш республиканың башкылар билиин бедидер институду тыва эге класстарга көргүзүг материалдарын, таблицаларны, методиктиг удуртулгаларны чедиштир үндүрүп турары күзенчиг.

Л. ОНДАР,
Кызылда № 3 школаның өөредилге эргелекчизи.

НЕГЕЛДЕЛИГДЕ

Политиктиг өөредилге

Чербиниң дузалал школа-интернадында башкылар коллективинде теоретиктиг семинарның ажылы үлегерлиг. Семинарның удуртукчузу пропагандист К. Д. Чамыян өөредилге программазын үениң негелдезинге дүүштүр таарыштыр тургузуп, кичээл бүрүзүнүң темазын амыдырал-биле холбаштырып турар. Ынчангаш дыңнакчыларга кичээлдиң темазы билдинмейн барбас, амыдыралдан, ажыл-херектен шилиттинген чижектер каас-коя, нарын сөстерлиг болгаш сыылаадыр номчуттунган лекциялардан оранчок дээштиг, чедингир болуп турар. Ынаныштыг белеткел-биле ылавылаан планныг эртип турар кичээлдерге дыңнакчыларның идепкейи бедик, сонуургалы улуг болур.

СЭКП Төп Комитединиң январь (1987 ч.) Пленумунуң материалдарын өөренип доозуп тур бис. Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, ажыл-херээвисте, амыдыралывыста эде тургустунуушкунну эгеледивис. Бо амыр эвес херекке пропагандизивистиң бодундан болгаш бистерден негелделиг эки салдарга чедирип турар. Чижээлээрге, чедер-четпес талаларывыс илеретчип, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди күштелдирип турарывыс мурнуку чылдарга деңнээрге идепкейжээн. Мурнунда экини-даа, багайны-даа ыыт чок эрттирип, кижи бүрүзү бодунуң думчуун бодаар турган болза, ам чүгле ажылга эвес, а хууда амыдыралынга безин болу бээр четпестерни, багай аажы-чаңы безин илереп кээр апарган. Байдал мындыг турда, кижи канчап эде-хере тыртынмас, эвин-чаңын бодавас боор.

Школада партия эге организациязының секретары Шыырап-оол Пийович Оюн чүгле политкичээлдиң чорууун эвес, а коллектив кежигүннериниң канчаар эде тургустунуп турарын айтырып, хайгаарап, арга-сүмени-даа берип турар. Удуртукчу болгаш пропагандист негелделигде кижи бүрүзү база бодундан негелдени кошкатпас дээш кызымаккай өөренип, ажылдап турар-дыр бис.

М. КУУЛАР,
дыңнакчы.
Кызыл район.

САНАЛДЫ ӨӨРЕНИП КӨРЗЕ

Чоокта чаа Ак-Эрик суурнуң чурттакчы чонунуң хуучулар хуралы болуп эрткен. Аңаа райпонуң улуг бухгалтери З. М. Майдыр эрткен чылда райпо баштаар чериниң чоруткан ажылдарын илеткевишаан, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр канчаар ажылдап турарын чугаалаан. Илеткелден алгаш көөрге, райпо баштаар чери чоннуң негелде-херегселин ам-даа чогуур деңнелинге чедир хандырбайн келген. Эде тургустунуушкун болгаш дүргедээшкинниң оруунче эки-ле ханылап кирбээн. Районнуң магазиннеринде аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарының ассортиментизи кызыы. Кадрлар шилилгези багай дээрзин тодаргайы-биле демдеглээн.

Илеткел талазы-биле хуучулар боттарының чөптүг санал-оналдарын берген. Чижээлээрге, суурда аъш-чем магазининиң барааннарының ассортиментизи дыка куду. Хлеб бо-ла үзүктели бээр, печенье, пряник, далган, эът болгаш үнүш үзү кончуг ховар келир. Ооң садыгжылары чонга эвилең-ээлдек эвес. Чамдыкта деңзилээн барааннарының граммы четпейн баргылаар турган таварылгаларны кедээ Совет күүскомунуң чанында комиссия тодараткан.

Үлетпүр барааннарының чонга чедишпейн турары аңаа база илереттинген. Бичии болгаш элээдилерге хепсиң аймаа, тодаргайлаарга, спортчу хептер, курткалар, аржыылдар, ак чоорганнар болгаш идиктер дээн чергелиг барааннар кызыы келир. Районнуң садыглар харыылаар товароведтери садыг эргелекчилеринге боттуг дуза көргүспейн турар. Ол ышкаш кайы-даа магазинниң бирги кварталда планныг онаалдаларын күүсетпейни, чогаадыкчы, тывынгыр арга-методтарны ажыглап, ажылдавайн келгенин школа коллективиниң мурнундан Л. М. Балчыт саналынга демдеглээн.

Малчыннарның хандырылгазын үзүктелдирбес ажыл райпонуң автомагазини эргелекчилеринге хамааржыр. Ак-Эриктиң малчыннарын автомагазин эргелекчизи Б. Ланаа харыылаар. Ол харыылап турар малчыннарының негелдезин чедир хандырып келген бе? База чок. Мооң кол чылдагааны — бензин чедишпезинде. Бензин хандырылгазы дыка кызыы болганындан ырак-чоок малчыннарже доктаамал барып күш четпезин ол хуралга чугаалаан.

Ол-ла хуралга малчыннарга таарымчалыг кылдыр Шара-Нурга бичии дарёктан тургусса кандыгыл дээрзин база саналдаан. Бо айтырыг чөптүг болгу дег. Чүге дээрге ол девискээрге малчыннар хөй чайлаар. Ырак-узак черлер чоруп шүүдевес, шагда аңаа бичии садыг турда, малчыннарга эптиг турган. Бир болза Эрзинниң дуржулгазын эдерип, дерги садыын малчыннарга чүге организастап болбазыл? Ынчангаш райпо баштаар чери хуучуларның нийти санал-оналын өөренип көрүп, чоокку үелерде шиитпирлээр боор дээрзинге малчыннар идегеп турар. Оон аңгыда кадрлар шилилгезинче кичээнгей салыры чугула айтырыгларның бирээзи. Ол талазы-биле база хемчегден алза деп күзел бар.

Д. ТҮМЕН.
Тес-Хем район.

Чаа дуржулга

БОТ-БАШКАРЫЛГАНЫҢ ЭГЕ БАЗЫМНАРЫ

Хыйыракан ортумак школазынга класстар аразынга чарыштың чартык чыл түңнелин үндүрерге, 10 «а» класс үшкү черни ээлээн.

Чаа чылдың эгезинде дыштанылгада класстың удуртукчу башкызы Зоя Маадыевна Монгуш клазы-биле кады Днепропетров облазының Подгородный хоорайының № 5 школазының дуржулгазын барып таныжып көргеш, ол ёзугаар ажылдаарын шиитпирлээннер. Бот-башкарылганың девизи: чаңгызы хөйү дээш, хөйү чаңгызы дээш. Өөреникчилер башкызы-биле кады планны тургузуп алгаш, класс даргазының орнунга ай эртерге солчур дежурный организаторну соңгуп алганнар. Неделя дургузунда ажылдаар беш өөреникчиден тургустунган дежурный команданы график ёзугаар томуйлаан. Команда кежигүннери база боттарының иштинден бир командирни соңгуп алганнар. Ооң мурнунда дежурныйлар чүгле класстың арыг-шеверин, самбыраның арыын харыылап турган болза, ам дежурный команда шуптузун харыылаар апарган. Чижээлээрге, өөредилге, дыштанылга, ажыл, кичээлден озалдаашкын, корум-чурум, өөреникчилерниң даштыкы хевири, оналга күүселдези, политинформация эртирери, дневник долдурулгазы, өөредилге номнарының ажыглалы, номчулга, камналга, диспут, төрелдер-биле ажыл, кыдыраашка бижилге, сумка ажыглалы, экскурсия, кино, концерт көрүлдези, дежурныйлаашкынны дээш харыылаар. Баштайгы дежурныйлаашкынга эң-не үлегерлиг өөреникчилерни башкы томуйлааш, тускай тайылбырны база берген. Команда класста чурум чоктарны шыңгыы шүгүмчүлээн, а экилерин демдеглээрин база утпааннар. Дараазында хүлээп алган команда оларның үлегери-биле, олардан чыда калбас дээш база-ла эки дежурныйлаан.

Ындыг янзылыг бот-башкарылга бо класста ам шуудай берген. Өөреникчилер боттарынга болгаш эш-өөрүнге негелделиг коллективти тургузуп шыдааннар. Бот-башкарылганың болгаш демнежилгениң аргазы бо класска кыска үеде безин көскү, дээштиг салдарлыг болган. Класс тодаргай-ла эде тургустунуушкунуң оруунда.

Коллективтиг анализтиң дүрүмнерин класста комсомол бөлүүнде азып алган. Багай чүүлдерни ак сеткилдиг, шынчызы-биле шуптузун чугаалаарлар. Эки чүүлдерни меңээргениг болгаш хөөредиг чокка чугаалаар. Кижи бүрүзүнге ыяап-ла чылыг, ээлдек, эвилең сөстерни тыпкан турар дээн ышкаш дүрүм, хүлээлгелерни болгаш өске-даа хөй чүүлдерни бижигилээн. Бөлүүнде неделя, ай, четверть дургузунда чорудар ажылдарының планы бар. Планны хүн бүрүдеги чаа өскерилгелер-биле чаартып, немээр ужурга база таваржып тургулаан. Неделя төнерге, класс шагынга азы комсомол хуралынга дежурный команданың командири демдеглелдерин, демдектерин протокол ёзугаар дараазында дежурный командага хүлээдир. Ай төнерге, класстың дежурный организатору нийти түңнел үндүрүп хуралдаар. Аңаа шиитпир үндүрүп алыр. Организатор эки ажылдаан болган болза, организаторну ийи азы үш ай дургузунда улай соңгуп ап болур. Өөреникчилерни башкы бот-башкарылгага неделя санында долу тодаргай инструктаж берип, өөредир. Маңаа эгелекчи чорук болгаш чогаадыкчы ажыл негеттинер. Өөреникчилерни бот-башкарылгага бичии класстардан-на чаңчыктырып, шуут чаңчыл болдурар болза, бот-башкарылгага болгаш демнежилгеге мындыг дуржулга эки түңнелдерни бээр ужурлуг.

Л. ХЕРТЕК.
Чөөн-Хемчик район.

ЧУРУКТА: Улуг-Хем районнуң Торгалыг ортумак школазында орус дыл башкылап турар Нина Кыргысовна Монгуш—дээди эртемниг башкы. Ол өөреникчилерге быжыг билиглерни бээр дээш кужениишкинниг ажылдап турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

УЛУУ-БИЛЕ ЧЕТТИРДИВИС

Тожу районнуң Ий ортумак школазының дирекциязы болгаш башкылары өөреникчилерни күш-ажылга өөредип, кижизидеринче сагыш салып турар. Ылаңгыя кырганнарга оларның неделя санында дузалажып, оттулар ыяжын чарып, белеткеп, суглап бээри, бажыңнарын арыглап, аштап бээри чаңчыл апар чыдар. Күш-ажыл кылып шыдавас апарган, дузалажыр кижилери чок пенсионерлерге ынчаар дузалажып турарынга улуу-биле четтирдивис.

Мурнунда чылдарда өөреникчилерниң корум-чурум үрээр багай талалары турган. Ам ол чоруктар колдуунда читкен, өөреникчилерниң чуруму экижип турар. Бо болза кижизидилге ажылын школа реформазының программазынга дүүштүр башкыларның эде тургузуп турарының көскү фактызы болур.

Ынчангаш эргим өөреникчилерге корум-чурумну улам экижидип, кичээлдер үспейн, өөрензе чогуур бүгү эртемнерниң программазын эки болгаш кончуг эки доозарын, школаның эт-хереңгизин карак огу дег камнаарын, күш-ажылга ынак кижилер кылдыр өзерин күзеп каайн.

В. ХҮГБЕК.
пенсионер.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

● ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ТОДАРГАЙ БОЛГАШ АЖЫКТЫГ БОЛГАН.

● «ВЕНСЕРЕМОС» РАДИОСТАНЦИЯЗЫНЫҢ ДЫҢНАДЫП ТУРАРЫ-БИЛЕ АЛЫРГА...

● АҢАА БҮЗҮРЕЛ КӨРГҮЗЕРИНИҢ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРЫ ПАРЛАМЕНТИГЕ ЭГЕЛЭЭР.

● АЖЫЛЧЫННАР САНЫН ҮШТҮҢ БИРИНГЕ ЧЕДИР КЫЗЫРАР ДЭЭН.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫНГА ХАМААРЫШТЫР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Президент Рейган Калифорнияда бодунуң турар черинге АКШ-тың күрүне секретары Джордж Шульц-биле чоокта чаа ужурашкан. ССРЭ-ге бодунуң кээп чорааның түңнелдериниң дугайында болгаш АКШ-тың НАТО-да эвилелчилери-биле Брюссельге консультацияларның дугайында президентиге күрүне секретары илеткээн. Барык бүдүн чартык шак болган ол ужуражыышкынның сөөлүнде Рейган болгаш Шульц ол бажыңдан үнүп келгеш, оларны манап турган журналистер-биле ужуражы берген. Допчу медеглелди президент номчаан, ында мынчаар бижиттинген:

«Москвага чугаалажыышкыннарының болгаш бистиң эвилелчилеривис-биле консультацияларының дугайында күрүне секретары Шульцтан бүрүн отчётту ам чаа алдым. Бистиң туружувусту Москвага ол илергейлээн. Чамдык адырларга: кижи эргезиниң, ийи таланың харылзааларының, регионнар чөрүлдээлериниң болгаш боо-чепсектерни кызырарының талазы-биле бистиң чурттарывыстың аразынга чугаалажыышкыннарны кылырынга ол аян-чорук дыка ажыктыг болганы меңээ билдине берди.

Боо-чепсектерни кызырар талазы-биле чугула депшилге чедип алдынган. Ортумак ыракшылдың ракеталарының дугайында айтырыгның талазы-биле ийи талаларның туруштарында карышкак байдалдарны эвээжеткен-дир бис. Бистиң өңнүктеривис-биле моон соңгаар консультацияларның сөөлүнде чамдык чаа идеяларны саналдаар чадавас боор бис. Дугуржулганы бо чылын чедип ап болур дээрзинге хамааржыр бүзүрээр сеткилдиг болуп хевээр арткан мен. Ядролуг шенелделер дугайында айтырыгга базымнар кылдынган. Стратегтиг боо-чепсектерни кызырарының болгаш космоска камгалал системаларының талазы-биле чугаалажыышкыннар тодаргай болгаш ажыктыг болган. Ол чугаалажыышкыннар дүргедээн турар.

Бо неделяда чедип алдынган депшилге дугайында дыңнадыр дээш конгрессте ийи партияларның удуртулгазы-биле Вашингтонга чеде берген үемде ужуражыр мен. Ам эгелей берген чорудулга моон соңгаар-даа уламчылаар болгаш М. С. Горбачев болгаш мен Чөөн база Барыын чүктүң аразынга харылзаалар талазы-биле төөгүлүг дугуржулгага дээди деңнелге ужуражыышкынның үезинде ат салып шыдаар бис дээрзинге идегеп турар мен. Моон соңгааргы чугаалажыышкыннарның болгаш планнарның дугайында НАТО-да өңнүктеривис-биле консультацияларны бодум кылыр мен».

Ортумак ыракшылдың ракеталарының талазы-биле сөөлгү совет саналды АКШ болгаш НАТО-да ооң эвилелчилери чугаалажып көрүп турар, ынчангаш олар бо айтырыг талазы-биле бодалын тодаргайлаар — деп, Шульц демдеглээн. Бо айтырыг талазы-биле НАТО-нуң бодунда чөрүлдээлер бар деп чугаалаар болза, шын эвес болур ийик деп, ол бадыткаан.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

ГАВАНА. Сальвадорнуң тура халыкчыларының «Венсеремос» радиостанциязының дыңнадып турары-биле алырга, сөөлгү хүннерде чоруткан шаап халдаашкынның түңнелинде Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң (НХФ) дайынчылары чурттуң найысылалы — Сан-Сальвадордан 130 километр черде Морасан департаментиде Коринто деп хоорайны ээлеп алган. Хоорай дээш тулчуушкуннар үезинде аткаарлап дескен шаажылакчылар 20 кижизин өлүрткен. Сальвадор шериг-агаар күштериниң дайынчы вертолёдун чок кылган. Сөөлгү неделя иштинде чорудуп келген дайынчы операцияларның үезинде тура халыкчылар америк ёзу-чурумнуң 100 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин чок кылган болгаш хөй санныг боо-чепсекти, ок-чемзекти болгаш дериг-херекселдерни ээлеп алганнар.

НХФ-тиң отрядтарының болгаш Дуартениң чалча ёзу-чурумунуң шаажылакчыларының аразында тулчуушкуннар Усулутан дээр мурнуу-чөөн департаментиде бооп турар. Партизаннарның чедиишкинниг шаап халдаашкынын доктаадырын оралдажып, ук ёзу-чурум тулчуушкунче АКШ-тың ТРЭ-ниң инструкторларының өөреткени шилиндек шериг кезектерин чорудуп турар. Армия ыракка адар улуг калибрлиг артиллерияны ажыглап турар. Сөөлгү хүннерде америк бүдүрүлгениң дайынчы вертолёттары тайбың чурттакчылыг суурларны чаңгыс эвес удаа бомбалап турган.

(СЭТА).

Чүнү саналдаар силер?

ҮЛЕГЕР-ЧИЖЕКТИГ БОЛУУЛУҢАР

Уруглар кижизидилгезиниң дугайында чугаа улуг улустуң аразынга бо-ла болу бээр. Оон «Бо шагның аныяк-өскени ындыг-мындыг...» дээш-ле оларның четпес талаларын санап-түңнеп-ле эгелээр болгай. «Шаг шаа-биле турбас» дээр. Үе-даа, кижилер-даа өскерлип турбайн канчаар. А кол-ла чүве — улуг улус боттарывыстың талавыстан четпестерни эскербейн баар-дыр бис. «Чүнү тарып кааныл, ону ажаап алыр» дээри дег, ажы-төлүвүске, келир салгалывыска багай үлегер-чижекти боттарывыс-ла көргүзе бээр бис. Ооң чижээнге мындыг таварылгаларны киирикседим. Кызылда «Мөңгүлек» аалчылар бажыңынга столоваяга чемненип олур бис, ийи бичии (4—5 класс хире) оолдар келгеш, оочурга туруп алды, чем үлекчизи оларже алгырып-ла үндү: «Оочурга турбаңар, бистер тускай улус чемгерип тур бис, силерниң аныыңар-даа чок». Бичии оолдарның арыннары муңгаргай болгаш эллепсинген шинчи кирип, кезек ыыт чок турлар. А демги үлекчи ам-даа ажынмышаан. Биске база эпчок апарган, чемненип алыр дээш келген бичии кижилерде буруу чүү деп. Оларга анаа кижизиг чугаалаан болза. Оон харын-даа столоваяның өске бир ажылдакчызы оларны дедир кыйгыргаш чемненип алырын сүмеледи. Оолдар хөөннүг-хөөн чок чемни ап, санажып алгаш, чемнендилер. Бо болза республиканың класс удуртукчу башкыларының конференциязынга чорааныvыста болган таварылга-дыр.

Ооң соонда элээн болганда таварышканым база бир таварылга. Шагаан-Арыгның кудумчу автобузунга 3 бичии оол кирип келди. Олар билет садар касса чанынга туруп алдылар, билеттерни база садып ап турганын көрдүм. Оон 1—2 хире доктаар чер эрткенде оларны 40 харлар ажа берген эр кижи «ыңай турунар, халас билет алыксап тур силер бе?» — деп кончуттуна берди. Чоогунда турган кижи мен хейде эпчоксунгаш, «олар билетти садып алдылар» дээримге, ол кижи менче бужурганып кылчаш кылдыр көрдү. Черле улуг-биче кижилерниң аажы-чаңын чораан черимге сонуургаар, эскерер кижи мен. Мындыг таварылгалар хаая эвес таваржыр боор чорду.

Ындыг таварылгалар ылаңгыя бичии өзүп орар кижилерге дыка багай салдарлыг. Олар улуг кижилерге бүзүревес, оларны хүндүлевес, сөзүн тоовас, чамдык байдалда харын кочулап, шоодар чаңчылдарга чедирер. Кижини кижи деп хүндүлеп көөрү черле чугула. Бир эвес бичии кижилер долгандыр турар кижилерден чүгле эптиг-ээлдек аажы-чаң көөр болза, ол каржы аажы-чаңны билбес-даа болурлар. Ынчангаш келир үеде аныяк салгалды шын кижизидерде долгандыр турар бүгү-ле чүүлдер улуг салдарлыг болур дээрзин утпаза чогуур.

Уруглар кижизидилгезиниң чамдык айтырыглары мээң сагыш-сеткилимни дүвүреди бээр-дир. Ынчангаш менден өске ада-ие-даа, башкы-даа кижилер мындыг таварылгаларны канчаар болап турарын солун дамчыштыр билип алыксадым. Чамдык кижилер бодунуу-ла эвес болза, ажы-төлге каржыланып, оларны кончуурун анаа чүве деп бодаар. А уругларның келир үези дээш нийтилелдиң кежигүннери шупту харысалгалыг дээрзин уттуп алыр боор-дур.

Ч. СҮГЕ-МААДЫР.

ЧАЗАКТЫ ТУРГУСКАН

РИМ. (СЭТА). Итали парламентиниң сенат даргазы христиан-демократ А. Фанфани барык ийи ай дургузунда үргүлчүлеп келген чазак кризизиниң соонда чаа чазакты тургускан. Ооң составында чүгле христиан-демократтыг партияның төлээлекчилери кирген. Мурнунда бо партия-биле кады чазак баштап турган беш партияның төлээлекчилери чаа чазакка киржиринден ойталаан. Чаа чазакта каш санныг кежигүн эвес, «технократ» бар.

Министрлер чөвүлелиниң даргазы А. Фанфани боду болган.

А. Фанфани тургузуп алган чазааның моон соңгаар кылып чорудар ажылының программазын итали парламентиниң депутаттар палатазынга дыңнаткан. Программаның даштыкы политика талазы-биле кезээнге хамаарыштыр Европада ядролуг чепсекти дүжүрер дугайында дугуржулганы чедип алырынга «Италия улуг сонуургалдыг бооп турар» деп чугаалаан. Барыын болгаш Чөөн чүктерниң күрүнелериниң аразынга харылзааларны ооң чазааның боттуг туруштан көрүп турарын ол медеглээн.

Чаа чазактың баштыңының чугаазының соонда ам аңаа бүзүрел көргүзериниң талазы-биле парламентиге чугаалажыышкыннар эгелээр. Өске партияларның төлээлекчилери бо чазакка бүзүрел көргүзеринден ойталаарын баш бурунгаар чугаалап турар. Ынчангаш даштыкы тайылбырлакчылар Фанфаниниң чазаа үр ызырынмас деп медеглеп турар.

---

7 ШАК ҮРГҮЛЧҮЛЭЭН

МАДРИД. 22 кижи балыгланган болгаш аар балыглаткан ийи кижини эмчиге эккелген. Испанияда Рейнос дээр ажылчын суурга металл кылыглар заводунуң ажылчыннарының болгаш хамааты гвардейжилерниң аразында болган тулчуушкуннуң түңнелдери ындыг болган.

Рейноста кара чаңгыс бүдүрүлге чериниң ээлери аңаа ажылчыннарның санын барык үштүң биринге чедир кызырар дээн болгаш оон-биле чүс-чүс өг-бүлелерниң амыдырап чурттаар акша-хөреңгизин чок кылыр деп турарынга ажылчы чон удурланган.

Деңэвес тулчуушкун чеди шак ажыг үе иштинде үргүлчүлеп келген.

(СЭТА).

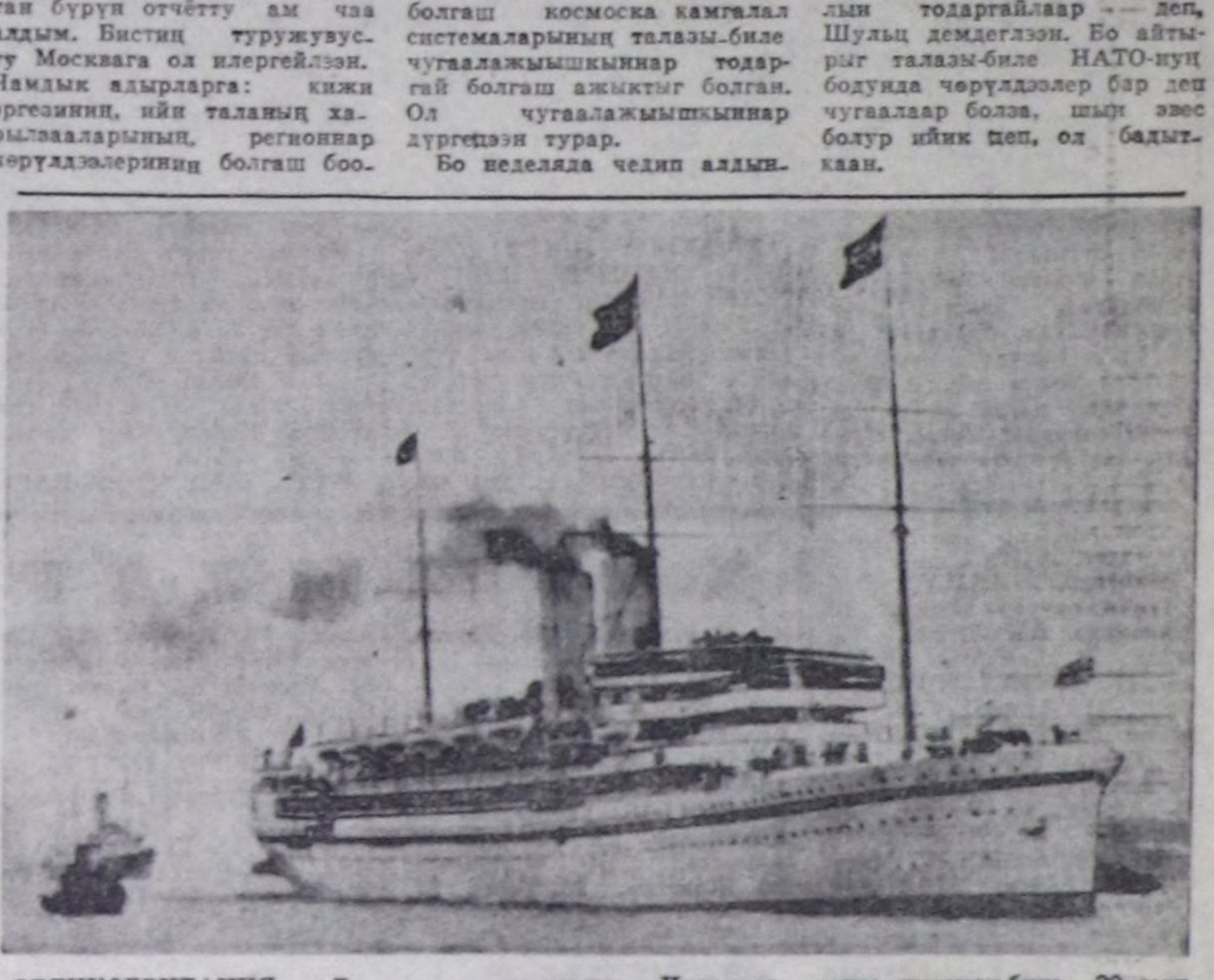

ВЕЛИКОБРИТАНИЯ. Девоншир графствонуң эриинден ырак эвес черде далай дүвүнде чыдар «Медина» дээр англи судноңуң иштинде үнелиг эртине чүүлдерни уштуп алыр ажылдарны чоокта чаа эгелээн. 1917 чылда ол судно Индиядан алдын, мөңгүнден кылган үнелиг чүүлдерни, алдын чоостарны чүдүрүп алгаш, Англияның чоогунга кел чыдырда немец шериг корабльдери ону сугже кирир боолаан. Оон бээр 70 чыл эрткенде нийтизи-биле 20 млн. фунд стерлинг акша өртектиг эртинени ам уштуп ап эгелээн.

ЧУРУКТА: «Медина» судноңу 1911 чылда тырттырганы.

СЭТА-ның фотозу.

Аяк шайны аартап ора...

САЛГАЛ

Шинчилекчи А. М. Бессонова эртемге үндезилеп шиныктырбаан болза, Симферопольда чурттап турар инженер Л. Н. Норден Александр Сергеевич Пушкин-биле бодунуң төрелдешкээнининң дугайын шуут билбейн чораан. Хөй чылдар иштинде шүлүкчүнүң кырган адазының адазы I Петрниң суралгыг «аравы» А. П. Ганнибалдың төрелдериниң «ыяжын» өөренип келгеш, делегейниң янзы-бүрү чурттарында чурттап турар ооң алды чүс ажыг салгакчыларын илередип алган.

Оларның хөй кезии бодунуң бурунгузунуң — абиссин ноянның оглу, түрк султанның (хааның) ордузунга кижизиттирип турган болгаш XVIII чүс чылдың эгезинде Константинопольдан Россияже эккелген кижиниң дугайын билбес чорааннар. Он чыл ажыг үе иштинде ол Петр хаанның чалчазы, чалча солдады болгаш секретары болуп чораш, ооң соонда ол даштыкыже шериг инженеринге өөренип чорупкан. Ооң оглу О. А. Ганнибал орус улуг шүлүкчүнүң кырган адазы болу берген.

Норденнерниң Пушкиннер-биле төрелдежи берген төөгүзү эрткен чүс чылдың ортаа үезинге хамааржыр. Оларның бурунгуларының бирээзи эмчи А. Г. Норден шүлүкчүнүң угбазының уруун кадайланып алганындан эгелээн. Оларның уруглары — оолдары Владимир болгаш Андрей юристер болу берген. Л. А. Норден боду ам үжен чыл дургузунда пассажирлер сөөртүр албан черинде ажылдап турар. Ооң оглунуң профессия шилип алырынга ызыгуур салгаары салдарлыг болган: ол рентгенолог-эмчи болу берген. Ооң оглунуң ажы-төлдери кым болу бээрин чугаалаары эрте. Оларның улуу Денис бо чылын школага өөренип кирер, а бичиизи Андрей эм чүгле үш харлыг.

— Олар кым-даа болу бээр болза, ук ызыгуурунуң адын сыкпас, ада-чуртунга шынчызы-биле боттарының бурунгулары ышкаш бараан болурунга бүзүрээр мен—деп, Л. А. Норден чугаалап турар.

Л. РЯБЧИКОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.
Симферополь.

СӨӨЛГҮ ХАР

Часкы бойдус
Чайнаан чырык хүнче уткуй,
Чазык чараш,
Чалыы кыс дег хүлүмзүрду.
Хөлегеде
Хөртүк артыы шылбыртың
хар,
Хөңнү багай
Хөөлбектелдир ытлап чыдыр.
Муңгарава,
Бусталыр сен, харжытажым.
Булут, чаъс боор
Буянныңны көргүзер сен.

Борис ОНДАР,
студент.

ДАЯНГЫЫШ

Ооң албан-дужаалы ындыг кончуг бедик эвес-даа болза, элээн шырак бүдүрүлгени башкарып орар. Каас-шиник дериттинген бичежек өрээлдиң дөрүнде салдынган дөрбелчин столдуң артында чымчак сандай — олурар дүжүлгези.

Олуттуң ээзи шимчеңип хөделиринге ынак эвес. Ол бо чайганмышаан, телефон-биле ажыл башкарарынга ынак. Аңаа чаңчыкканы-даа кончуг.

Ол эртен Ойзур-оол Опаевич чымчак сандайынга олуруп алырга безин, ооң сагыш-сеткилин шаптараазының бораалдар бүргээш турупкан. Канчаар-даа сергектенирге, арай кударанчыы дегет. Дээрни шуглапкан коргулчун дег, кара булуттарның салдары чүве бе, ужуру черле барык тывылбас. Дөрт он чылдың тепкижин ажыр базыпкан назынга долгандыр турар бойдус ындыг кончуг уржукту таварыштырбас хевирлиг. Алыс калыкшыл база чогуур туружунда, харын-даа тутса мөге дижир эрлерниң бирээзи-ле болгай.

Сактырга-ла, чымчак сандай быжыг шала кырында эвес, чиңгиниээш шыкта турар чүве-биле демей апарган шаг-дыр бо дээн бодал Ойзур-оол Опаевичиниң сагыжын тыртпарлавышаан. Олутту быжыглаары-биле бир мөзү эп, херегин болза олурда, өрээлдиң иштики эжин ажыттынган. Ойзур-оол Опаевич ынаар көрүнмейн-даа, «Кириңер» деп өөренген чаңы-биле чугаалаан.

— Сол-ла-дыр бе, Опаевич! Мырыңай көрүнмес-даа-дыр силер але? Эрги чаңчылдан ам-даа уштунмаан. Ол аар негейни ап октааш, чингеттинип сергектенмес болза талаар эвес бе?! — дээш, Орбасмаа Кожай-ооловна хөглүг-сергек каттырбышаан, холун сунуп мендилешкен.

Чиирбей дег, чиңге суук салааларда чергелештир суккан алдын, мөңгүн билзектерни Ойзур-оол Опаевич таалал болгаш мага ханышкын-биле көрүп чаңчыккан. Үжен хар ажа дүжүп чоруур назылыг, чолдаксымаар сынныг болза-даа, тырың мага-боттуг херээжениң бүдүш байдалынга ол база таалап ханмас. Кандыг-даа үеде хат-казыргы дег аажылыг, тос чаңын сула чаңнап келирин ол сактып кээп, дүвүрели арлы берген.

— Экии, Орбасмаа Кожай-ооловна! Үе-шаг-даа чаартынып турар чүве-дир. Бо олутту соңгулдалыг кылырының дугайында дамчыыр чугаалаа дыңналып апарган канчаай чүвези ирги? Чүү билдиниң тур? — дээш, дилегзинген карактары-биле Орбасмаа Кожай-ооловнаның арнынче көрген.

— Ийет, ындыг чугаа бар хевирлиг. Эгин кожа, холдар тудуш ажылдап чаңчыгып келдивис. Ону база бодап-ла тур мен. Кезек шуурганга таварышканда, самдар ег салдыртайндыр хадып турза-даа, ээп дүшпейн ызырып калырын билир-даа, көрдүңер-даа ыйнаан.

— Удуртур ажылдан чаштай бээр болза атка багай. Ооң ужуруи канчаар таарыштырыптарыл?

— Анаа черле мөгүдеве, муңгараава. Мен турумда хей чүве-дир. Амдыгаа-штан эгелээш чымчак сандайга шоюгуп олурбайн, бүдүрүлгени эргип, эле-хере тургустунарынга хамаарышкан айтырыгларны чугаалап, ажылчыннар аразынче кир. Ширини, эвилең-ээлдек эвес чаңныг, маажым, элегер бүдүштүг элдеп кижи-дир силер ийин, Опаевич. Бир эвес хорадай албас чүве болза, арын-башты янзы-бүрү кылдыр эскертиптер ышкажык. Ойзур-оол Опаевич демгизиниң арнынче көрүптерге, хавакка ханы шаттар тыптып, карактар чиңий берген болурга, ол элдепсингенинден аскын аазадыпкаш, мыт чок барган.

— Мен черле ынчап шыдавас мен. Аа, богда эпчоксунар мен...

— Өөренир апаар. Ол дээрге эде тургустунуушкун-дур. Өөңге баргаш көрүнчүк баарынга турупкаш, хондур-даа катаптап тургаш чаңчыгып ал. Ийет, мен чоруптайн. Улус хереглеп айтырза, хоорай иштинче сургакчыладып чорудуптум дээрни билир-ле болгай силер, Опаевич. Ынаар бир черде бичии кылыр херек бар. Эштерге база дужар. Бо чугаавыстың ужун аан. Чамдыызы өскээр көрүттүрген-даа болза, ындаа таныштарым бар. Оларның дузалаптарынга бүзүрээр мен.

— Мээң орнумче депшиттирер кижини таарыштыр шилип алырын кызыдар, аа?

— Ынчанмайн канчаар.

Орбасмаа Кожай-ооловна чогуур черлерге кирип четтигипкен. Дарга соңгуур дээң хурал-даа болбаан. Хат-биле кады калбаңайнып чоруур Ойзур-оол Опаевич чымчак сандайында таалаңчыг чайгатпышаан.

Ажыл шагы дооступ арай боорда манап алган. Буттарын арай боорда илдиртип бар чораан. Чораанна чаңы ындыг хөөкүй-дүр ийин. Орбасмаа Кожай-ооловна ону каш баскаш чыпшыр четкен.

— Күштүг хаттар келээ-даа, багана болдур ийин. Эртенден эгелеп ажылга эде көрүүшкүнү кылырын уттуп болбас. Эптиг сөске-даа, эрбениниң васка-даа өөренири чугула. Силерниң дипломуңар мээңээ азы мээң аажы-чаңым силерге турган болза, ёзулуг соңгудар удуртукчу, чымчак олуттуң ээзи оон үнүп болур турган-дыр ийин. Чурттаалганы канчаарыл аан. Оон эртер харык бар эвес. Эгин кожа туржуп, хол-буттан халбактанчып чораш ажылдаар апаар-дыр бис ийин — дээш, Орбасмаа Кожай-ооловна каш базып чоруй база бир таныжы-биле чугаа солчу берген. Ооң мыңгылыг каткызы ынчаар-ла дыңналып чыдып калган. Байгы-ла аажызы ындыг болгаш, таныш-көрүжү-даа арбын-на. Ойзур-оол Опаевичиниң күштүг хатка даянгыыжы аан.

М. ОНДАР.

Шоодуг аяны-биле

ХАЛАЛЫГ КОЖА

Школачы чылдарымдан эгелээш бо хүннерге чедир эдержип келген эжим Шалбачының чурттап олурган алды өрээл бажыңын дөрт өрээл бажыңга орнап алган деп сураан дыңнааш, элдепсинип барып айтырдым:

— Канчап куду саарлып турар апардың моң, эш? Хөй уругларлыг улуска улуг бажың эки эвес чүве бе?

— Аргажоктуң кадындан куду саарлыр ужурга таварыштым — деп мындыг.

— Ол чүге?

— Халалыг кожаларымның хайы-биле.

— Чүү, кандыг халалыг кожалар дээриң ол?—деп айтырдым.

— Чыргал суг ааи. Оларның-биле кожа чурттааш, беш чыл хире болдувус. Ол үениң иштинде оларның чаргы-чаалызын дыңнаар дээш кулак уюкталган. Чыргал элээн улуг дужаалдыг даргадаа, а кадайы база-ла ажылдакчы кижи чүве. Артында эмеглежип, бот-боттарынга болчуп, чаргы-чаалы кылып, чалчыттынып, кончуттунуп кээр. Ажылынга ындыг демниг турган болза эки-ле-дир ийин. Берге-ле чаңныг кижилер чоруур-дур, олардан дезип көштүвүс—деп мындыг.

— Чүү дээш чаргы-чаалы кылып турар улузул?

— Чүү дээш кылбас дээр сен. Хана ажылдыр чурттап олурар улустуң уруглары бола кады ойнай бээр боордур. Бичии уруглар маргыжып, бир чүве-даа хунаажы бээр таварылгалар турар-дыр. Оон дораан-на оглуңар, азы урууңар уругларымны ынчанган, мынчанган дээш чаргы-чаалы-даа эгелээр. Баштай ужур-чөвүн чугаалап шаг болган бис. Ону-даа тоомчага албас, дам баар улус болган. Чеже шыдажыр, сөөлзүредир маргыжыптар-даа апарган бис, Уруг-дарыг-даа ындыг-ла ыйнаан. Бичии уруглар дээрге, бичии уруглар-ла болгай. Оон дора, кижи сагыжынга кирбес чүүлдер дээш чаргы-чаалы кылып эгелээрге-ле, кижи чоогенип, ырмазы сывар.

Чайын чаъс чаап, чазын хар эрээш чаъс, хар суу черниң турум байдалының аайы-биле бистиң бажыңывыстың эжиин таварып баткаш кожаларның херимниниң ишти-биле эртер. Ынчан: «Сууңарны бистиң девискээривисче аксып турар силер» —дээш чаргы үнер.

Күзүн, чазын хат хадааш кожаларның муңгаш херимниниң иштинче, бажыңының мурнунга саазыннар, бок эккеп, тырый шаап каар. Ол силерниң богуңар, силер бистиң девискээривисти хирлендирип, бокталдырып турар силер деп эгелээр. Өвүр черле хадыыр чер, агаар-бойдузунуң өске черлерден ылгалыр бир чүүлү ол. Бистиң квартиравыс хат удур соңгу чүкче көрүнген болгаш бок эжик эксынга, бажың мурнунга чыылбазы шыя. Хаттың кайызын, чүдеп эккеп каан саазын, богун бисче чарбыырга берге-ле чорду. Сөөлзүредир уругларывыс безин кожаларывыс бажыңче кылаштап орда-ла көргеш, коргуп: «Ии дадай, кожавыс келди-ле. Ам та кымны кончуур» дижир апарган. Ынчангаш ырмавыс сынып, кулак дыш чурттаар дээш халалыг кожалардан дезип, улуг бажыңывысты мындыг дөрт өрээл бажыңга орнап алдывыс. Бистиң-биле бажыңын орнажып алган Дондуптар кожаларының халалыг чаңынга шыдажыр ийик бе. Даштындан көөрге, аянныг, силиг кылдыр көстүр, а иштики байдалы, сеткил-сагыжы хирелиг ийи-чаңгыс ындыг хамаатылар бистиң аравыста бары хомуданчыг-ла-дыр — дээш, Шалбачы менче көрду.

Э. МОНГУШ.

ТЫВЫҢАРАМ

1. Чуглуп-чуглуп чыглыр
сарыг,
Шурап-шурап ыраар сарыг,
Халып-халып маңнаар сарыг,
Карак-кулаа хайтаан сарыг,
Чүгүрүп-чүгүрүп соксаар
сарыг,
Чүлдү-чүрээ турбаан сарыг.

(Баажызы үнүште).

2. Эргек дег буттуг,
Эмме-тикчок санныг,
Эриккен туружунда
Эрес сарыг аъттыг.
Кажык дег боттуг,
Кара-тикчок санныг,
Кара черде тепкен
Харын сарыг аъттыг.

(Баажызы үнүште).

3. Тый-тый уннуг,
Тырың сарыг дүктүг,
Эзирге дөмей,
Эжеш хертеш чалгынныг.

(Баажызы дириг амытанда).

О. ДАРЫМА,
Мөңгүн-Тайгадан чыып бижээн.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ ЧОНУ

Бөмбүрзектиң амгы үеде 5 млрд. ажып турар чонунуң саны 2060 чылга чедир барык ийи катап көвүдээр. Чурттакчы чон статистиказының талазы-биле америк хөй-нийти организациязының эксперттериниң санап турары-биле алырга ындыг янзылыг боор турар. Ол организацияның чоокта чаа парлап үндүрген илеткелинден алырга, бо чылдың июль эгезинде чер кырында кижилерниң нийти саны 5 млрд. 26 миллион болур.

Ынчангаш делегейниң чонунга чыл санында 84 млн. кижи немежип турар.

Ук документиниң тургускан эксперттерниң санап турары-биле алырга, сөөлгү чылдарда делегейниң чонунуң өзүлдези элээн дүргев болган. Ылангыя Кыдаттың чону эрткен чылда көскүзү-биле көвүдээн. Муң кижиге онаашты алырга, Кыдатка 1986 чылда 18 кижи төрүттүнген болза бо чылдың эрткен айларында 21 кижи төрүттүнген боор турар. Амгы үеде Кыдаттың чонунуң саны 1 млрд. 275 миллион кижи четкен. Ынчангаш бүгү делегейде чурттап турар кижилерниң бежиниң бирээзи-ле Кыдатта чурттап орар.

Европа дипте чурттарның чонунуң саны мурнукузундан көвүдевейн турар. А Дания, Барыын Германия, Венгрия дээн ышкаш күрүнелерде чонунуң саны мооң мурнунда турганындан кызырылган.

Африка диптиң чонунуң саны 25 чыл болгаш 1,2 млрд. кижи чедер деп, специалистер санап турар.

(СЭТА).

ҮЛЕГЕР

Печоро-Ильчиниң камгалалдыг черин тайганың үлегери деп адаар., Печора болгаш Ильч хемнерниң үстүү агымнары семга дээр балыктың үргене чажар чери. Мооң арга-арыгларынга чаңгыс черге бежен чедир эр кара куштар чыглып кээп болур. Хады, пөш болгаш шивилиг тайга 730 муң гектар черни ээлээн. Ында бар бүгү-ле аңнар болгаш куштар тайга зоназының дириг амытаннары болур, олар ында чурттап турар.

Археология талазы-биле ол камгалалдыг чер ховар черлерниң бирээзи. Ында бар куйларның бирээзинден баштайгы амыдыралдың кижээзиниң делегейде чурттап турган турлагларының бирээзи тывылган.

Ынчанмыже ол камгалалдыг черниң эң кол солун чүүлү — буур. 1949 чылда аңаа баштайгы дуржулга фермазын тургускан. Ону буурну азырал болдуруп алырының аргазын өөренип көөрү-биле тургускан. Ол чылдарның иштинде буурларның элээн каш салгалдарын өстүрүп азыраан.

А. КРЯКВИНА,
СЭТА-ның корреспондентизи.
Москва.

СОНУУРГАКТАРГА

КУШТАРНЫҢ ЧҮҮ ХӨЙ БЕ? Карак-биле дээрде көөрге, көстүп турар сылдыстардан-даа хөй.

Эң-не хөй чүглүг куш—куу. Кууда 25 муң чүг бар! Оон беш хире кезии магаболунда, а арткаңнары бажында болгаш мойнунда.

Чаргыраш өдүректе чүг куузундан ийи катап эвээш. А көге-бугада чүгле 2600 чүг бар.

* * *

ЧҮҮ ДЕП КУШТАР ЧЕРДЕ ЭҢ ХӨЙҮЛ? Хоорай бүрүзүнде кижилер буттарының аразында маңнажып чоруур көге-бугалар-даа эвес, а азырал дагаалар! Олар кайда-даа чурттап турарлар: фермаларда, шыргай арга-арыг иштинде, быдаргай индей, негр, папуас суурлуларда безин бар... Делегейде чеже дагаа барыл деп чүвени санаары берге. Ынчалза-даа эртемденнерниң санап турары-биле алырга, чер кырында үш миллиардтан эвээш эвес дагаа бар.

Ийиги черде—бора-хөкпештер.

* * *

АРЗЫЛАҢ ЧЫЛДА КАШ УЛУГ АҢ УЗУТКАП ТУРАРЫЛ? Ниитизи-биле ,бүдүн чартык тонна хире деңзилиг, ортумаа-биле он беш аңны тудуп чип турар. Ынчап кээрде арзылаң хүнде-ле 4,5 килограмм эът чиир-дир.

* * *

АРЗЫЛАҢ БИЛЕ ПАРНЫҢ КАЙЫЗЫ КҮШТҮГҮЛ? Кижилер арзыланны эң күштүг деп санап, «араатаннар хааны» деп адап турза-даа, ол парга күш четпес!

Зоопарктарның болгаш цирктерниң бүзүредии мындыг: кажан арзылаң биле пар чошку бергенде, арзылаң хөй балыгланыр. Бир эвес оларны чарып кааптас чүве болза, пар арзыланны үзе ызырып азы теп кааптып болур.

Оларның деңзизи аңгы. Арзылаңнар колдуу 100-тен 250 килограмм болур. Ынчалза-даа хостуг өзүп турар арзылаңнарда 227 килограмм чедип турарлары база бар. А парларда ийи центнер чеде бээри ховар. Аңчылар 350 килограмм деңзилиг пар өлүрген таварылга база бар.

Парның узуну, кудуруу-биле кады 3,75 метр (чамдыкта 4 метр чедип турар). Арзылаң— үш метр (3,5 метр узун дурттуг арзылаң ховар таваржып турар). Сибирь (азы Амур) пары — делегейде эң күштүг болгаш улуг диис.

* * *

ЧҮҮ ДЕП ДООС-КАРА ЭҢ УЛУГУЛ? Делегейде эң улуг доос-каралар— геркулес биле титан: узуну 16—18 сантиметр чедип турар. Олар тропиктиг Америкада кончуг хөй.

* * *

ЧҮҮ ДЕП ЧЫЛАН ЭҢ УЗУНУЛ? Анаконда. Ооң узуну 11, 43 метр. Олар база-ла Америкада.

ЧҮҮ ДЕП ДОЙДУ ЭҢ ЧУГААКЫРЫЛ? Жако. Өңү — чырык-куу, а кудуруу — чидиг-кызыл. Аңаа дөмей ындыг дойдулар кайда-даа чок болуп турар болгаш ону кижи дораан танып каар.

Чүс ажыг сөстү болгаш чугаа илередиин ол сактып аптар. Сактып алган сөстерин ол он-даа чыл дургузунда утпас, а уттундура бергеннерин дыка үр болгаш-даа катап сактып кээр.

(«Бойдустуң элдептери» деп номдан).

ХАРЫЫЛАР

АПРЕЛЬ 4-ТЕ

ДООРА ДУРГААР.

1. Тарак. 7. Терек. 10. Хамнаарак. 11. Лимон. 13. Кадар. 14. Хаарыыл. 16. Ногаа. 17. Ыргай. 19. Шаанчак. 21. Багана. 24. Аржыыл. 26. Буура. 28. Шары. 29. Нота. 30. Ростов. 31. Тарлаг. 32. Хоюг. 34. Лава. 35. Аймак. 36. Усинск. 38. Каржаң. 40. Кааргаң. 43. Сырга. 44. Алдын. 47. Магазин. 50. Репин. 51. Наряд. 52. Монтеррей. 53. Жуков. 54. Шанак.

УЗУН ДУРГААР.

1. Тулаа. 2. Роман. 3. Балхаш. 4. Ынаа. 5. Чагы. 6. Сайлык. 8. Радий. 9. Карак. 12. Наган. 13. Күгүр. 15. Рангун. 18. Хабаровск. 20. Сыктывкар. 22. Авырган. 23. Алыксак. 24. Аральск. 25. Жонглер. 26. Боова. 27. Алаак. 33. Амырга. 37. Сырын. 39. Алдан. 40. Камзол. 41. Нансен. 42. Париж. 43. Сапык. 45. Нарын. 46. Кадык. 48. Гёте. 49. Заря.

АПРЕЛЬ 18-ТЕ

Доора дургаар: 3. Солчур. 4. Чулдум. 7. Очур. 11. Зенит. 12. Ас. 13. Чигир. 16. Нил. 17. Чылбак. 18. Уфа. 19. Колумб. 20. Гоголь. 21. Акша. 22. Ширтек. 23. Намдар. 25. Рак. 26. Сырбык. 27. 27. Кум. 30. Ыйгыл. 31. Эт. 33. Савыр. 34. Умет. 37. Алыжок. 38. Мадрид.

Узун дургаар: 1. Ала. 2. Ала. 3. Сайзанак. 5. Монреаль. 6. Рид. 8. Ча. 9. Ус. 10. Лиш. 14. Дырбактыг. 15. Чайганыыш. 22. Шартылаа. 24. Рембрандт. 28. Кыш. 29. Р. Бам. 31. Эм. 32. Те. 35. Сын. 36. Ары.

КРОССВОРД

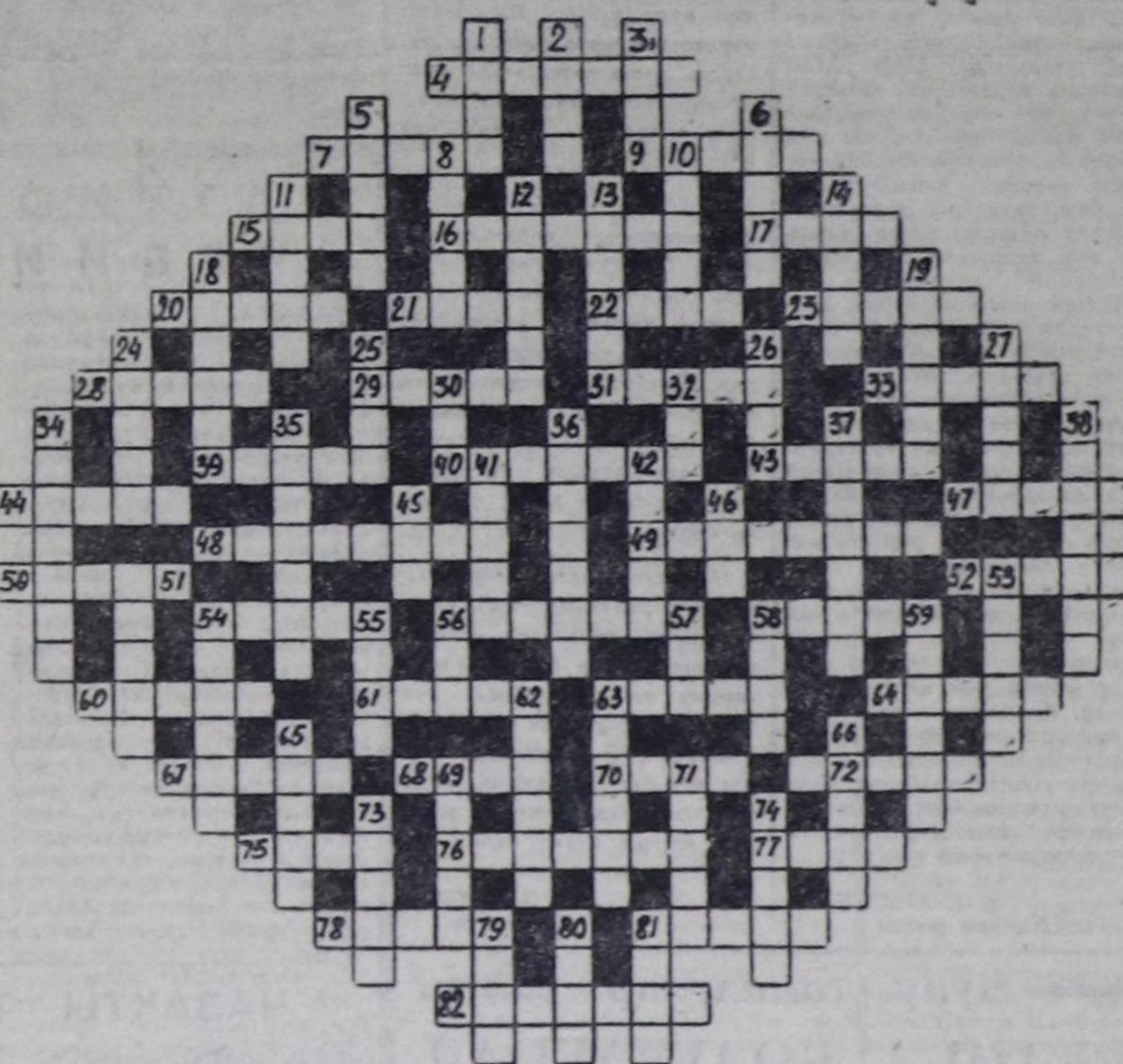

УЗУН ДУРГААР

1. Россияга революстуг шимчээшкинниң көскү удуртукчузу. 2. Хамааты дайынның маадыры. 3. Талалары дең дөрт-булуңчук. 5. Автомашина марказы. 6. Италияда хоорай. 8. Акша шыгжаар чер. 10. Италияның Компартиязының органы. 11. Дов казаа, таразачын дайынының баштыңчызы. 12. Совет кино артизи. 13. Чимистиг ыяш. 14. Тывада хоорай. 18. Улуг орус чогаалчы. 19. Америк чогаалчы. 24. Нидерландыларда хоорай. 25. ССРЭ-ниң соңгу талазында чартык ортулук. 26. Чечек. 27. Француз эртемден, физик. 30. Далай амытаны. 32. ССРЭ-де хем. 34. Совет шыдыраачы. 35. Каспий далайда чартык ортулук. 36. Спорт тренери. 37. Шериглер чурттаар бажың. 38. Орус ботаник, географ. 41. Японияда хоорай. 42. Тывада хем. 45. Иракта хоорай. 46. Өң-чүзүн. 51. А. С. Пушкинниң шүлүү. 53. Уран чүүлдүң бир хевири. 54. Немец эртемден, математик. 55. Дип. 56. Чырыткы. 57. Тыва фамилия. 58. Йемен Араб Республиканың найысылалы. 59. А. С. Пушкинниң бир шүлүглелиниң маадыры. 62. Чаа Гвинеяда хоорай. 63. Дунайның адыры. 65. Үрер хөгжүм херексели. 66. М. Ю. Лермонтовтуң шүлүглели. 69. Краснодар крайда хоорай. 71. Даштыкы күрүнелерде акша. 73. Азияда даг. 74. Совет космонавт. 79. Англичаан драматург. 80. Суксун. 81. Чүък көдүрер механизм.

ДООРА ДУРГААР.

4. Совет конструктор. 7. Америк ажылчын-революсчу. 9. Орус чогаалчы. 15. Күрүне. 16. Латвияда хоорай. 17. Хем. 20. И. С. Тургеневтиң романы. 21. Венгр чогаалчы. 22. Фиджи ортулуктарының бирээзи. 23. Шериг эрге. 28. Почта харылзаа демдээ. 29. Херээжен ат. 31. Тоол-кино. 33. Ийиги америк президент. 39. Азияда күрүне. 40. Совет авиаконструктор. 43. Армян чогаалчы, демократ, педагог. 44. А. Калининниң романы. 47. Улуг хемчээлдиг хөгжүм херексели. 48. Литвада хоорай. 49. Карелияда хоорай. 50. Минерал. 52. АКШ-та самолёт бүдүрер фирма. 54. Өөредилге чери. 56. Италияда порт хоорай. 58. Спорттуң бир хевири. 60. Поляк композитор. 61. Орус совет шүлүкчү. 63. 1611—1612 чылдарда орус улустуң национал-хосталгалыг шимчээшкининиң организакчызы, улусчу маадыр. 64. Транспорттуң бир хевири. 67. Совет шыдыраачы. 68. Дириг амытан. 70. Совет кинорежиссёр. 72. Орус чурукчу. 75. Тыва чогаалчы. 76. Краснодар крайда хоорай. 77. Газ. 78. Дириг амытан. 81. Химиктиг элемент. 82. Музыка херексели.

М. ОНДАР тургускан.

ТВ

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — АБВГДейжигеш. 8.45 —«Чаш чорааны дүшке кирер». Фильм-концерт. 9.15 — Москваның фотомастери В. Е. Гиппенрейтерниң ажылдарының дугайында. 10.00— «Эш ыр». Бүгү-эвилелдиң телеконкуруузу. 10.55 —«Эрги шактар». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. (ВУР). 11.20 — Кижи болгаш хоойлу. «Хууузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында» ССРЭ-ниң хоойлузунуң күштүг болурунга хамаарыштыр министерстволарның, ведомстволарның, чер-чер Советтериниң белеткелиниң дугайында. 12.05 — Улуг Октябрьның оюнга. Төөгүнүң өшпес олуруглары. «Сээң бажыңың сеңээ эргим болза». Документал-публицистиг фильм. 13.45 —«Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Узбекистанның хоорай транспортунуң хөгжүлдезиниң дугайында. 14.15 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 14.45 — Бөгүн делегейде. 15.00 — Улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалы. Фестивальдың кыйгырыглары. 15.30 — «Чернобыль: үениң ийи өңү». Док. телефильм. 16.20 — Дириг амытаннар дугайында». 17.20 —Ооң ырларының Сибирьде адрестери». Док. телефильм. 17.50 —Хоккей. Делегей чемпионады. Канада биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. 19.50 — «Хамелеонуң оюну». Ж. П. Спарттың шиизинге уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Чүгле шын». 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35— «Хамелеонуң оюну». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 22.40 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 23.40 —23. 55 —Медээлер.

ИИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.40 — Ритмиг гимнастика. 9.10 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.40 —«Арт кырынга атпас». Уран-чечен телефильм. 10.50 —Э. Шоссон. Концерт. 11.10 —Бистиң садывыс. 11.40 — Казах ССР-ниң улустуң артизи Р. Рымбаева ырлаар. 12.25 —Спортчу гимнастика. ССРЭ-ниң чемпионады. 13.10 — Молдавияның телестудиязының программазы. 13.55 —«Рояльга ыт кылаштап чораан». Уран-чечен фильм. 15.00 — Реклама. 15.05 —Аныяктарга музыкалыг дамчыдылга. 17.10 — «Революцияның шүлүглелдери». И. Сельвинский — «Улялаевщина». Фильм-концерт. 17.55 —«Тео Адам чалап тур». ГДР-ниң телевидениезиниң дамчыдылгазы. 19.15 — Могилев областың Я. М. Свердлов аттыг колхозунуң даргазы А. П. Герасимовтуң школачылар-биле ужуражылгазы. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хөөлбек». Мультфильм. 20.15 — «Улустарның чогаадылгазы». 21.00 —«Үе». 21.35 — Концерт. 22.45 —00.20—«Часкы келдириг». Уран-чечен фильм.

Редактор
В. С. ШАРАВИН

агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъс холумактыг хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 3—5, чамдык черлерге 8—10 градус соор. Хүндүс 12—14, чамдык черлерге 16—18 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 1—3, хүндүс 12—14 градус чылыг.

Автоорукларга көстүрү эки.

кино

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «У заставы «Красные камни» 11.20, «Папаша» 9.30, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Крик дельфина» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Король Дроздовик» 14.00, «Джентльмены удачи» 15.40, 19.30, «Седьмая пуля» 17.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, 13.00, «Первый курьер» 10.50, 15.00, «Время сыновей» 16.50, 20.30, «Знаю только я» 18.40 шактарда.

Адресивис: 667000,
Кызыл хоорай,
Щетинкин болгаш
Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, хөдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуннуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга аразы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3495.
ТС—01242.